

ATATÜRK DÖNEMİNDE İSTANBUL'UN İMARI VE HENRI PROST PLANININ BASINDAKİ YANKILARI (1936-1939)

Seda BAYINDIR ULUSKAN*

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'ni kültürle temellendiren Atatürk, kültür politikaları kapsamında sanata ayrı bir önem vermiş, müzik, tiyatro ve sinema gibi sanat dallarının yanı sıra mimari ve şehircilik çalışmalarıyla da yakından ilgilenmiştir. Ankara, 1930'larda şehirlerin çağdaş bir niteliğe kavuşması amacıyla bir yandan şehir planları yaptırırken diğer yandan da ulusal mimariyi oluşturma çabası içerisine girmiştir. 1930'larda planlanmaya çalışılan şehirlerin başında İstanbul gelmiş ve bu şehrin imar planı ünlü Fransız planıcı Henri Prost'a yaptırılmıştır. Prost planı, İstanbul'da gerçek anlamda uygulanan ilk ve en uzun süreli uygulama olarak tarihe geçmiştir. Fakat söz konusu planın hazırlık ve uygulama safhasında karşılaşılan problemler nedeniyle hem Prost hem de plan dönemin basınında uzun süre şiddetle tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul'un imarı, İstanbul şehir planı, şehircilik, Henri Prost

ABSTRACT

The Reconstruction of Istanbul in Atatürk's Period and the Reflections of the Plan of Henry Prost in the Press (1936-1939)

Atatürk, refurbishing the foundation of the Turkish Republic with culture, gave special importance to arts in his cultural policies; thus, got interested closely in architecture and city planning as well as such branches of arts as music, theatre and cinema. While Ankara, on the one hand, striving for a modern city planning, on the other hand, it struggled to form a national architecture. In the 1930s, the priority in city planning was given to İstanbul; therefore, the development plan of city was granted to Henry Prost. The Prost plan went down in history as the first and the longest-term application in the literal sense. However, due to the problems encountered in the preparation and application stages of the plan, both Prost and his plan were criticised harshly for a long time in the press of the period.

Key Words: The reconstruction of İstanbul, İstanbul's city plan, city planning (urbanizm), Henri Prost

* Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Dil-İnkılâp Tarihi Bölümü, İSTANBUL, e-posta: sedauluskan@gmail.com

Giriş

1923-1930 yılları, Türkiye’de sosyal, ekonomik, siyasî ve kültürel problemlerin aşımaya, inkılâpların gerçekleştirilerek uygulanmaya ve yerleştirilmeye çalışıldığı bir geçiş dönemi olmuştur. Dolayısıyla bu süreçte, özellikle siyasî meselelerin önceliğinden ötürü sosyo-kültürel alanda ciddi politikalar üretilememiştir. 1930’lardan itibaren, yaşanan ekonomik krizin sona ermesi ve inkılâpların kabul görmeye başlaması neticesinde, bilhassa 1931 yılından itibaren Türkiye’de tutarlı, gerçekçi ve resmî bir kültür politikasının planlanıp uygulamaya konulması söz konusu olabilmıştır. Değişim konusunda oldukça ısrarlı olan ve radikal bir tutum sergileyen Atatürk, kurduğu cumhuriyeti ve yaptığı inkılâpları bir kültür zeminine oturtabilmek için önceliği her zaman olduğu gibi eğitim konusuna vermiştir. Gerek yaptığı konuşmalarda gerekse icraatlarında “*asıl temeli içimizden çıkarmak mecburiyetini*”¹ asla unutmadan hareket etmiş, Türkiye’de millî kültürün oluşturulması adına adeta kültürel bir savaş başlatmıştır. Türk milletine ve ilerlemeye olan inancını hiçbir zaman yitirmeyen Atatürk’ün, 1925 yılında söylediği “*Milletimizi en kısa yoldan medeniyetin nimetlerine kavuşturmaya, mesut ve müreffeh kılmaya çalışacağız ve bunu yapmaya mecburuz*”² sözleri de bu husustaki kararlılığının bir ifadesi olmuştur.

Sözünü ettiğimiz bu kültür politikasında, bir milleti millet yapan ve kültürün en önemli ifade vasıtaları olan dil, tarih ve sanat gibi öğeler ele alınmıştır. Bir yandan halka kendi tarihi ve dili tanıtılarak geçmişle barışması ve kendisini tanıması sağlanmış, bir yandan da çeşitli sanat dallarına yer verilerek halkın sanata ilgisi çekilmeye çalışılmıştır. Geçen süre zarfında sanat eğitimi veren okullar, konservatuarlar açılmış, gençler yurt dışına eğitime gönderilmiş, buna mukabil çok sayıda yabancı uzman da getirtilerek onların bilgi ve tecrübelerinden yararlanılmıştır. Tabii ki sanat alanındaki bu hareketlilik topluma zamanla bir canlılık getirmiş ve çalışmalar büyük bir hızla ilerlemiştir.

Müzik, opera, bale, tiyatro, sinema, resim ve heykelin dışında mimari ve şehircilik alanında da önemli çalışmalar yapılmıştır. Şehirlerde mekân-

¹ 20 Mart 1923’de “Konya Gençleriyle Konuşma”, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (ASD)*, Ankara 1997, II, 145.

² 26 Ağustos 1925’de “İnebolu’da Bir Konuşma”, *ASD*, II, 217.

sal düzenlemelere büyük önem verilmiş ve şehirlerin modern bir görünüme sahip olmaları gerektiği düşünülerek bu konuda da çalışmalar büyük bir ciddiyetle yürütülmüştür. Bahsedilen bu süreçte Cumhurbaşkanı Atatürk, hem mimarî hem de şehircilik çalışmalarının önemle ve aksama-dan yürütülmesi için faaliyetleri yakından takip ederek gereken ilgiyi göstermiştir. Özellikle mimarî alanda Türk milletinin batıyı taklit etmeden, kendi değerlerini ortaya koymasının ve ulusal bir mimarî örneği sergilemesinin gereğini vurgulayan Atatürk, bu konudaki görüş ve beklentilerini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Eski milletler büyük çalışmalar sonunda kendilerine has birer mimarî stil yaratmışlardır. Son asrın sanat çalışma ve düşünceleri sonunda da modern bir mimarlık doğmuştur. Fakat, bu modern mimarlık da her milletin düşünce ve karakter farklarıyla birbirinden ayrı bir görünüş ve anlamdadır. Bir İtalyan modern mimarlığıyla bir Alman modern mimarlığı arasında çok değişiklikler vardır. Bu modern mimarlık bütün görünüşleriyle de hangi milletin malı olduğunu anlatmaktadır. Bizde de asrın bütün düşünce ve ihtiyaçlarına cevap verecek, ruhlarımızı okşayacak bir modern mimarlık lâzımdır. Fakat, bu modern mimarlık diğer milletlerin taklitçiliği değil, yurdumuza has, Türklüğe özgü bir mimarlık olmalıdır. Yapılan bazı binaları görüyorum; bunlar bir Avrupa modern mimarlığının aynen kopyasıdır. Bize orijinal bir modern Türk mimarlığı lâzımdır. Eminim ki, yetişmekte olan genç Türk mimarları, bu haklı isteğimde olumlu bir yaratıcılığa erişeceklerdir.”³

Kemal Atatürk, ulusal mimarinin oluşturulması yönünde sergilediği bu tavır ve desteğin dışında, ülkedeki şehircilik çalışmalarının da tüm hızıyla devam etmesi ve Türk şehirlerinin modern ve düzenli bir şekle bürünmesi için herkesi seferber etmekten geri kalmamıştır. Yapılan çalışmalar büyük bir ilgi ve titizlikle takip edilmiş, hatta neticeleri konusunda meclis oturumlarında vekillere gereken bilgiler de sunulmuştur. Öyle ki, Atatürk 1935 yılında meclisin açılış konuşmasında çok kısa da olsa şehircilik çalışmalarına yer vermiş ve milletin vekillerine şunları söylemiştir: “Türk ülkesi içinde köylere varıncaya kadar küçük büyük bütün şehirlerimizin birer genlik ve bayındırlık göreyi olması önde tuttuğumuz amaçlardandır.

³ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999, s. 162.

Türk'e ev ve bark olan her yer sağlığın, temizliğin, güzelliğin, modern kültürün örneği olacaktır."⁴

Aynı şekilde Kasım 1937'deki meclis toplantısında da meseleye temas edilmiştir. Atatürk konuşmasının bir bölümünde "*Şehircilik işlerinde de, teknik ve plânlı esaslar dâhilinde çalışmak lâzımdır. Bunun için belediyelerimizi türeli bir surette aydınlatmak, kılavuzlamak işiyle uğraşacak, merkezde, bir teknik büro kurulmasını tavsiye ederim*" diyerek konunun uzmanlarına bazı tavsiyelerde bulunmuş, sonraki bölümde ise yine su ve imar işlerine dikkatle devam edildiğinden bahsetmiştir.⁵

1 Kasım 1938'de Atatürk adına Başbakan Celâl Bayar'ın yaptığı meclis konuşmasında ise meseleye her zamankinden daha fazla yer verildiği görülmüştür. Bayar, bu konuşmanın başında

"İmar işlerinde belediyeleri, türeli surette aydınlatmak kılavuzlamak ve faaliyetlerini takip ve murakabe etmek üzere merkezde bir teknik büro teşkili, yol ve yapı kanununda işlerin ve istimlak muamelelerinin süratle yürütmesini temin edecek tadilat yapılması, Belediyeler Bankasının işlerinde yardımını genişletmesi..."

gibi bir önceki dönemde de değinilen noktaları dile getirmiştir. Konuşmasının son kısımlarında ise

"Memleketin imarı ve kalkınması yolunda çok mühim vazifeler alan cumhuriyet nafiasının bu yıl içindeki çalışmalarının âzami randıman vermiş olduğunu görmekteyim. Geçide açılan büyük köprülerin bu yıl 115'e baliğ olduğunu kayıt ve adetlerinin ihtiyaçla mütenasip olarak süratle çoğaltılmasını temenni ederim"⁶

diyerek Atatürk'ün yapılan çalışmalardan ve alınan sonuçlardan duyduğu memnuniyeti dile getirmeye çalışmıştır.

Bütün bu konuşmalardan anlaşılacağı üzere Ankara, sadece insanların yaşadığı binaları değil, etraflarında gördükleri parkları, meydanları, sahil yollarını, kısacası pek çok şeyi düşünerek planlamaya çalışmıştır. Böylelikle çok karmaşık bir sosyal yapıya sahip olan şehirler, cumhuriyet döneminde masaya yatırılmış ve geleneksellikten modernliğe geçiş yapan

⁴ 1 Kasım 1935 tarihli "Beşinci Dönem Birinci Toplanma Yılıni Açış Konuşması", ASD, I, 402.

⁵ 1 Kasım 1937 tarihli "Beşinci Dönem Üçüncü Toplanma Yılıni Açış Konuşması", ASD, I, 411 ve 417.

⁶ 1 Kasım 1938 tarihli "Beşinci Dönem Dördüncü Toplantı Yılıniin Açılışında Atatürk Adına Başvekil Celâl Bayar Tarafından Okunan Söylev", ASD, I, 424 ve 427.

Türk toplumu, kendisini bu kez de hızla değişen şehirlerin ortasında buluvermiştir. Şehirlerin çağdaş bir niteliğe kavuşması amacıyla, özellikle 1930-1935 yılları arasında art arda çok sayıda kanun çıkartılmış ve böylece şehirlerin imarı ve planlaması kurallara bağlanmaya çalışılmıştır. Yine modernizm adına şehirlere elektrik ve su getirme, sağlık hizmetleri, temizlik hizmetleri ve yol açma gibi işler de öncelikli işler arasındaki yerini almıştır. Görüldüğü üzere 1930'lu yıllar yeni Türkiye Cumhuriyeti için gerçek bir atılım, kalkınma ve değişim dönemi olmuştur. Ankara, tıpkı tiyatro, müzik vs. olduğu gibi mimariyi de kendi politik düşüncesini yansıtabileceği bir alan olarak görerek kendi üslubunu yaratma peşine düşmüştür.

Bizde Tanzimat dönemiyle başlayan şehircilik çalışmalarının, cumhuriyet dönemi ile birlikte daha planlı ve programlı bir şekilde yapılmaya başlandığı görülmektedir. Şöyle ki; 1923'te Ankara'nın başkent oluşu, Türkiye'nin yeni başkentinin modern ve çağdaş bir görünüme sahip hale getirilmesi ile diğer şehirlere model oluşturulması gibi hedefleri ön plana çıkarmış, bu da Ankara için bir imar planının yapılmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim Türkiye'de ilk şehir planlama projesi, 1928 yılında 1351 sayılı yasanın çıkması ve Ankara Şehri İmar Müdürlüğü'nün kurulmasıyla söz konusu olmuştur. Türkiye'de, cumhuriyetle birlikte modernleşme projesinin uygulanmaya başladığı ilk Anadolu şehri⁷ olan Ankara için yapılan çalışmalar şüphesiz diğer şehirler için de örnek teşkil etmiştir. Ankara'nın dışında, başta İstanbul olmak üzere İzmir, Bursa, Antep gibi daha pek çok şehir için benzer çalışmalar yürütülmüştür. Ancak sözü edilen dönemde yapılan bu planlar, sadece şehir sınırları içindeki bölgeleri kapsamış, çevre yerleşmeler dikkate alınmamıştır. Yine sosyo-ekonomik hiçbir araştırmaya dayanmadan, eksik verilerle, eksik haritalarla hazırlanmış ve açıkçası sadece soyut bir güzelleştirme kavramına dayanılarak işler yürütülmüştür. Planlama çalışmalarında 1930-1935 yılları arası tam bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte 1580 sayılı Belediyeler Kanunu, 1593 sayılı

⁷ 1928 yılında Ankara için açılan sınırlı ve davetli bir yarışmayı kazanan Alman Prof. Hermann Jansen, şehrin imar planını yapmakla görevlendirilmiştir. Plan 1932'de tamamlanmış, fakat şehrin gelişimi, hızlı nüfus artışı gibi nedenlerden ötürü kısa sürede işlemez hale gelmiştir (Özcan Altaban, "Cumhuriyetin Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Der. Yıldız Sey, İstanbul 1998, s. 41, 44).

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 2290 sayılı Yapı ve Yollar Kanunu gibi çok sayıda mühim kanun çıkarılmıştır. Aynı günlerde 1580 sayılı Belediyeler Kanunu gereğince, bütün belediyelere imar planı yaptırma zorunluluğu da konulmuştur. Bilhassa 1933'te çıkartılan 2290 sayılı Belediye Yapı Yollar Kanunu ise 1956 yılına kadar olan dönemde şehir planlama çalışmalarını düzenleyip yönlendiren bir araç olmuştur. Bu kanun, belediyeye 5 yıl içinde ve gelecek 50 yıl için şehir planı hazırlatma zorunluluğu getirmiştir. Kanunun 3. maddesi gereğince de, imar planlarını uygulama yetkisi Ankara İmar Müdürlüğü'ne verilmiştir. Burada önemli olan ve dikkat çeken husus, belediyelere beş yıl içinde bir imar planı hazırlatma zorunluluğu ile 50 yıl gibi tahmini çok güç olan uzun bir süreç için bunu yaptırma zorunluluğu getirilmesidir ki bu da "*planların çoğunu etkisiz ve uygulama olanağından yoksun bırakmıştır*".⁸ Avrupa'da olduğu gibi daha düzenli, güzel ve modern şehirlere sahip olma adına girilen bu çabalar, şüphesiz Ankara'nın aldığı en mühim ve zor kararlar içerisinde yer almıştır. Çünkü bu işi yapacak kişiler ile kaynağı temin etmek o günlerde hiç de kolay bir iş olmamıştır.

Yapılan çalışmaların dikkat çeken başka bir özelliği ise, önden sınırlı bir yarışma açılması, sonra da arzu edilen uzman şehirciye ilgili görevin verilmesidir. Tabii ki bu süreçte planlama çalışmalarında yabancı uzmanlar hep başrolde olmuş ve uygulamalarını yapmışlardır. O dönemin ünlü şehir plancıları arasında Herman Jansen ve Henri Prost başta olmak üzere, Jak H. Lambert, Gustav Oelsner, Ernst Egli gibi isimler yer almışlardır. Aslında bunların yanı sıra aynı dönemde Burhan Arif, Mithat Yenen, Celal Ulusan, Semih Rüstem, Aslı Kömürcüoğlu gibi Türk şehirciler de ortaya çıkmıştır. Fakat onlara yabancı uzmanlar kadar ilgi gösterilmemiştir. Zaten 1933-1956 döneminin göze çarpan tarafı, şehir planlama çalışmalarına yabancı uzmanların yön vermeye çalışmaları olmuştur. Şüphesiz teknolojik açığı kapatmak amacıyla yabancı uzmanlardan faydalanılmasında, 1927 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun büyük payı vardır. Adı geçen kanunun ön görmesi neticesinde sadece 1927-1940 yılları arasında Türkiye'ye resmî olarak çağrıldığı bilinen 14 plancı ve mimar bulunmaktadır. Belki bunların sayıları çok fazla değildir, fakat onlara

⁸ 50 Yılda İmar ve Yerleşme, İmar ve İskân Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973, s. 15-16. Şehir planlaması ile ilgili imar mevzuatı ve kanunlar hakkında da bk. s. 30 vd.

tanınan imkânlar ve verilen işlerin hacmi ile niteliği büyük önem arz etmektedir. Ancak sözü edilen bu durum, zaman zaman Türk mimar ve şehircilerinin bilhassa basın yoluyla yabancı mimarlara ve uzmanlara karşı bir takım çıkışlar yapmalarına ve tepki göstermelerine yol açmıştır. Öyle ki, başta *Arkitekt* dergisi⁹ olmak üzere dönemin diğer dergi ve gazeteleri de 1940'lara doğru bu tür eleştiri yazılarını çoğaltmışlardır.¹⁰ Burada eleştirilenler, görünürde yabancılar olsa da, aslında arka planda onlara bu imkânları sağlayan resmî makamlar olmuştur.¹¹

1. İstanbul'da İmar Faaliyetleri: Henri Prost ve İlk İmar Planının Özellikleri

Devlet, sadece Ankara gibi yeni şehirlerin inşa edilmesini değil, İstanbul gibi eski, tarihî ve sanat zenginliği yüksek şehirlerin imarını da istemiştir. Fakat bilindiği üzere bu oldukça zor ve mesuliyetli bir iştir. Nitekim Türkiye'de şehir planlaması denilince üzerinde en çok durulan, dikkat çeken ve tartışma yaratan tarihî şehirlerin başında İstanbul gelmektedir. Çok eski bir geçmişe sahip olan ve adeta tarihî katmanlardan oluşan *Şehr-i İstanbul*, Osmanlı döneminden itibaren planlanmaya ve düzenlenmeye çalışılmıştır. Şöyle ki, XIX. yüzyıldan itibaren çeşitli müdahaleler geçiren İstanbul için çok sayıda plan yapılmıştır. Yalnız bu planların ortak özelliği, şehrin bütününden ziyade küçük parçalarına yönelik yapılmış olmasıdır. XIX. yüzyıl başlarında bir yayalar şehri olan İstanbul'da, şehir hayatına şehir hatlarının ve raylı sistemin gimesi neticesinde büyük bir dönüşüm yaşanmış, bu da doğal olarak şehrin yollarının genişletilmesine ve yenilenmesine neden olmuştur. Şehri en çok üzen ve yapısını değiştiren faktör ise maalesef yangınlar olmuştur. Sık sık çıkan yangınlar hem şehrin

⁹ 1928 yılında Güzel Sanatlar Akademisinden mezun olan Abidin Mortaş, Ziya Kozanoğlu, Şener Akkaynak, Sedat Hakkı Eldem, Faruk Çeçen, Şevket Balmumcu ve Zeki Sayar gibi genç ve idealist mimarlar tarafından kurulmuştur. İlk yıllarda adı *Mimar* olan dergi, dil devrimi sonunda batı kökenli *Arkitekt* ile değiştirilmiştir.

¹⁰ İstanbul'un imarı ve yabancı uzmanlar hususunda çıkan yazılardan birkaçı için bk. Mimar Vedat, "İstanbul'un İmarı Meselesi", *Mimar*, S. 2 (1931), s. 35-37; Z. S., "Yabancı Mimarlara Verdiğimiz Servet", *Arkitekt*, S. 3 (1938), s. 89; "Millî Mimarî Meselesi", *Arkitekt*, S. 9-10 (1939), s. 220-223.

¹¹ Afife Batur, "Cumhuriyet Döneminde Türk Mimarlığı", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (CDTA)*, V, 1384-1388, 1395.

harap olmasına, hem de yeni bir plan yapılmasına zemin hazırlamıştır. Yapılanma çalışmaları haricinde, bir yandan da hızla yeni nizamnameler ve yasalar çıkarılarak şehir planlama çalışmaları kolaylaştırılmaya çalışılmıştır.

Çalışmalara baktığımız zaman, İstanbul için yapılan planlamanın şehir ölçeğindeki ilk uygulamasının 1836-1837 yıllarında Alman General von Moltke'ye ait olduğu görülmektedir. Moltke'den sonra dönem dönem Paris'in baş mimarı olan Joseph Antoine Bouvard, Lyon Belediyesi Baş Mühendisi Auric gibi isimler de İstanbul'un imar planını yapan kişiler olmuşlardır. Ancak bu plan çalışmalarının da yine İstanbul'un belli bölgelerine yönelik olduğu görülmektedir. Zaten şehrin planlama hikâyesinin ana problemi, baştan beri şehrin bütününe yönelik bir faaliyetin yürütülmemesi olmuştur. Mesela, 1922'de Keşfiyat ve İnşaat AŞ adına Carl Ch. Lörcher tarafından Beyoğlu yakasının 1:2.000 ölçekli nâzım planı, 1923 yılında da Alman şehircilik uzmanı Dr. Rahtree tarafından İstanbul yakasının planı yapılmıştır. 1926-28 yılları arasında ise Lörcher, bu kez Üsküdar ve Kadıköy'ün 1:10.000 ölçekli nâzım imar planını hazırlamıştır.¹² İstanbul için 1930 yılına kadar yapılan tüm planlama çalışmaları, ya plan aşamasında kalmış ya da bir türlü şehrin tamamına yönelik bir nâzım planı hazırlanarak uygulamaya geçilememiştir.

İstanbul'u planlama hikâyesi ancak 1933 ve sonrasında başlamış ve gerçekleşme imkânı bulabilmiştir. Şöyle ki, her şey 1933 yılında İstanbul Belediyesi'nin Ankara'yı örnek alarak bir şehir düzenleme yarışması açmasıyla başlamıştır. Dünyaca tanınmış şehirciler arasında yarışma açarak plan yapma modası gereği, öncelikle 1932-33 bütçesine para konulmuş, ardından da tanınmış dört Avrupalı şehirci ülkeye çağırılmıştır. Biri Alman Herman Elgötz, diğerleri Fransız şehirciler Alfred Agache, Jack H. Lambert ve Henri Prost. Yalnız o günlerde Paris Bölgesi Planlama Kurulu Başkanı olan Prost, hem işlerinin yoğunluğu nedeniyle hem de "böyle bir yarışmanın kesin bir sonuç getirmeyeceğini tahmin ederek"¹³ bu daveti kabul etmemiştir. Plancılara İstanbul hakkında bilgi ve haritalar verilerek

¹² Mete Tapan, "İstanbul'un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, s. 75-78.

¹³ Ayşe Nasır, *Türk Mimarlığında Yabancı Mimarlar*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1991 s. 284.

neler yapabileceklerini bir rapor halinde belediyeye sunmaları istenmiştir. Nitekim adı geçen üç uzman, İstanbul'da bir ay kalarak hazırladıkları projelerini teslim etmişlerdir. Belediyenin yedi kişiden oluşturduğu bir komisyon¹⁴ tarafından incelenen raporlar sonunda ise, Alman şehirci Elgözt'ün projesi daha gerçekçi olduğu gerekçesi ile birinci seçilmiştir.¹⁵ Herman Elgözt, 1934 yılında basılan "İstanbul İmar Raporu"nda özellikle şehrin tarihî ve doğal güzelliklerini vurgulamış, teknolojinin ve dönemin ihtiyaçlarına göre düzenleme yapılırken kesinlikle bu hususiyetin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir. Elgözt'ün hazırladığı planın bazı bölümleri, ulaşım şeması gibi, sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda bir nevi öncü olmuştur. Fakat her şeye rağmen, bilinmeyen bir nedenle belediye Elgözt ile plan konusunda herhangi bir anlaşma yapmamıştır.

1933 yılında yapılan bu denemenin arzu edildiği şekilde sonuçlanmaması üzerine bu kez 1935'de şehre Alman Martin Wagner¹⁶ çağrılmıştır. Wagner bu tarihte imar planına ilişkin olarak yaptığı bir trafik analizi ile o konuda Türkiye'de hazırlanmış en ciddi çalışmayı gerçekleştirmiştir.¹⁷ Kendisini "Dünyanın her tarafına Avrupa'dan ihraç edilmiş olan şehir hastalıklarını tetkik eden bir şehir mütehassısı" olarak tanıtan Martin Wagner, o güne kadar kimsenin üzerinde fazla durmadığı hususları gün-

¹⁴ İlhan Tekeli, bu yedi kişilik uzman heyette Mithat Yenen, Emin Onat, Sabri Oran ve kesin olmamakla birlikte Ziya Kocainan gibi kişilerin olduğunu belirlemiştir (İlhan Tekeli, "Türkiye'de Kent Planlaması", *Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi (6-8 Kasım 1981)*, Der. Yiğit Gülöksüz, Ankara 1982, s. 75).

¹⁵ *Arkitekt* dergisi bu raporları ve komisyonun bunlar hakkındaki kanaatlerini yayınlamıştır (İmar Komisyon Heyeti, "İstanbul Şehir Planı", *Arkitekt*, S. 2 (1935), s. 61-68).

¹⁶ Türkiye'de 1935-38 yılları arasında Nâfia Vekâleti Şehircilik Mütehassısı olarak görev yapmış olan Wagner, bu zaman zarfında *Arkitekt* dergisinde İstanbul ile ilgili toplam 13 yazı yazmış ve de Güzel Sanatlar Akademisi'nde dersler vermiştir.

¹⁷ 1935 yılında ilk önce kendisinden Florya'da Atatürk için bir deniz köşkü planlaması istenmiş, fakat nasıl olduysa köşk projesini Seyfi Arıkan yaparak, kısa sürede de uygulamıştır. Sözleşmesi 1937 yılında biten ve İstanbul'da sözleşmesi yenilenmeyen Wagner bundan sonra Ankara'da Bayındırlık Bakanlığı'na şehircilik danışmanı olarak atanmıştır. Onun tek projesi 1937'de Dolmabahçe Sarayı'nda açılan bir sergi için hazırladığı geçici pavyon olmuştur. Sonra da 1938 yılında ülkeden ayrılmıştır. Ayrıntı için bk. Hasan Kuruyazıcı, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Alman Mimarlar", *Arkitekt*, S. 4, (2002), s. 16-17.

deme getirmiştir. Her devrin kendi üslûbunu yarattığını, yeni Türkiye'nin şehirlerinin de buna göre şekilleneceğini belirtmiş ve *"her modern milletin kendine göre bir yaşayışı vardır ve yapılarının da buna göre biçimlendirilmesi lazımdır"* diyerek, Türk milletinin bir an önce kendi üslûbunu yaratması gerektiğinin altını çizmiştir. Ayrıca inşa etmeyen bir milletin yaşayamayacağı düşüncesiyle hareket eden Wagner,¹⁸ modern şehirler yaratmak isteyen bir devletin, iyi durumda bir ekonomiye sahip olması gerektiğini de söylemiştir. Çünkü ona göre *"mimarın kudreti ile sermaye kudreti"*nin birlikteliği çok önemlidir. Şehirleri sadece mimarlar değil, sermaye de yapmaktadır. Dolayısıyla şehir plancılığı sanıldığı kadar kolay ve ucuz bir iş değildir. Üstelik şehir planları kısa vade için değil bilakis gelecek nesiller için yapılmalıdır.¹⁹ Fakat 1930'larda belediyenin planlama işinde önceliği ekonomiden ziyade şehrin güzelleştirilmesine vermesi, bu konuda yapılan uyarıların dikkate alınmadığının işaretidir. Türkiye'de kaldığı 1935-1938 yılları arasında ciddi sorunlara değinen Wagner, istilâk işleri, arsa fiyatları ve yıkımlar konusunda da çeşitli uyarılarda bulunmuştur. Fakat onun tecrübelerinden fazla istifade edilememiştir.

Görüldüğü üzere, üst üste yapılan denemelerin hiçbiri sonuç vermemiştir. Bunun nedeni belki de imar işinin görüldüğü ve düşünüldüğü kadar kolay olmayışdır. Nitekim mimar Jansen ile Atatürk arasında geçtiği bilinen bir diyalog bunun en açık ispatıdır. Jansen, Atatürk ile karşılaşınca *"Bir şehir planını tatbik edebilecek kadar kuvvetli bir iradeniz var mıdır?"* diye sormuştur. Tabii ki onca mücadeleyi vermiş birisi olarak bu soru Atatürk'ü biraz kızdırmıştır. Fakat geçen zaman, gerçekten de Jansen'in böyle bir soruyu sormakta ne kadar haklı olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü yapılan planlar dönem dönem iptal edilmiş, arsa spekülasyonları alıp yürümüş, gereken sabır ve irade bir türlü ortaya konulamamıştır. Falih Rıfki, Çankaya adlı eserinin "Bir Şehir Yapmak" başlıklı bölümünde yer verdiği bu mesele hakkında son olarak şu yorumu yapmıştır: *"Mustafa Kemal, şapka ve Latin harfleri devrimlerini başarabilecek kadar kuvvetli bir idare kurmuş, fakat bir şehir planını tatbik edebilecek kuvvette bir*

¹⁸ Martin Wagner, "İnşa Etmeyen Bir Millet Yaşamıyor Demektir", *Arkitekt*, S. 10-11, (1937), s. 276-278.

¹⁹ Martin Wagner, "Şehir İnşaatında Sermayenin Rolü", *Arkitekt*, S. 5-6, (1936), s. 139-141.

idare kuramamıştı. Çünkü bu, Atatürk'ün devrimleri ile halletmeğe çalıştığı medeniyet ve kültürün meselesidir."²⁰ Gerçekten de bu mesele bize Atatürk'ün başlattığı medeniyet mücadelesi ile kültür meselesinin aslında ne kadar hayati, zor ve mücadele gerektiren bir iş olduğunu kanıtlamıştır. Çünkü neticede mimarî ve planlama işi de aslında kültür seviyesi ve tarih bilinci ile gerçekleştirilebilecek çalışmalar arasındadır.

Wagner denemesinden sonra tekrar bir arayış içerisine girilmiş ve sonunda hem İstanbul, hem de Türkiye adına önemli adımların atıldığı ve tartışmaların yaşandığı yeni bir isim üzerinde durulmaya başlanmıştır. Belediye 1936 yılında bu kez İstanbul'a dünyaca ünlü Fransız şehir plancısı Henri Prost'u davet etmiştir. Fransa Şehircilik Enstitüsü üyelerinden Prof. Henri Prost (1874-1959), davet edildiği 1936 yılından 1950'ye kadar Türkiye'de kalmış, sonra da sözleşmesine son verilerek ülkesine geri gönderilmiştir. Prost'un kim ya da kimler tarafından çağrıldığı çok net olmasa da, bazı kaynaklarda bizzat Atatürk'ten aldığı davet üzerine şehre geldiği belirtilmektedir.²¹

Prost aslında İstanbul'a yabancı bir mimar değildir. Daha önce 1905-1907 yılları arasında şehre gelerek Ayasofya'nın rölövelerini hazırlamış ve krokilerini çizmiştir. Ondan sonra da önce Fas, Marakeş, Rabat, Meknes gibi şehirlerin planlarını (1914-24), ardından da Paris bölge planını (1927-34) hazırlamıştır. Türkiye, Prost'un adını 1933 yılında açılan yarışma ile duymuştur. Fakat işlerinin yoğunluğu dolayısıyla daveti reddedince kendisiyle buluşulamamıştır. 1936'da ise kendisinden istenildiği üzere çok zor bir görevi üstlenerek İstanbul Nâzım Planı'nı hazırlamaya koyulmuştur.²² İstanbul şehir planını yapmak üzere davet edilen Henri Prost, 1 Haziran 1936 tarihinde 150 bin Fransız Fransı mukabili 12 bin

²⁰ Falih Rıfık Atay, *Çankaya*, İstanbul 1984, s. 417-428.

²¹ M. Rıfat Akbulut, "Henri Prost", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VI, 286.

²² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde yaptığımız araştırma sırasında Prost'un İstanbul imar planından önce Yalova ile ilgili bir çalışma yaptığı görülmüştür. Şöyle ki, 1935 yılının Mart ayında Henri Prost, Akay İşletme İdaresi tarafından Yalova'yı modern bir su şehri haline getirmek ve kaplıcaları yapmak üzere Türkiye'ye getirilmek istenmiştir. Nitekim yapılan bakanlar kurulu toplantısı neticesinde, Prost'un dört taksitte ödenmek üzere 150 bin Fransız Fransı karşılığı ücretle Paris'ten getirtilerek Yalova'da çalıştırılması kabul edilmiştir (5.3.1935) (BCA, 030.18.1.2-/52.17.1).

Türk lirası ücretle görevlendirilmiş ve her sene görev süresi birer yıllık periyotlarda uzatılmıştır.²³ Prost ve yardımcıları²⁴ geçen bu süre zarfında hızla nâzım planlar ve ayrıntılı planlar yapmışlardır. İlk nâzım plan 1937 yılında içişleri bakanlığına sunulmuş, ancak kısa bir süre sonra imar işlerinin bayındırlık bakanlığına aktarılması üzerine, plan adı geçen bakanlıkça incelendikten sonra bazı düzeltme öğütlerinde bulunularak geri gönderilmiştir. 1937'den sonra yaklaşık bir sene daha planın taslağı üzerinde yoğun çalışmalar yapılmıştır. Bu arada şehir planını yapma işini üstlenmiş olan Henri Prost'un, planın tatbikatına başlamasına izin verilmesinin²⁵ ardından da yoğun ve zorlu bir tatbik sürecine girilmiştir.

Planın onaylanma aşamasının uzaması; şehirde bazı işlerin bitirilememesi, imar planı konusunu belediyenin ağırdan alması ve belediye başkanı Muhittin Üstündağ hakkında başlayan yolsuzluk suçlamaları gibi nedenlere dayandırılmıştır. Nitekim dönemin belediye başkanı Üstündağ, hakkındaki suçlamalardan ötürü görevden alınmış,²⁶ yerine de İnönü'ye yakınlığı ile bilinen Manisa Valisi Dr. Lütfi Kırdar atanmıştır (29 Kasım 1938).²⁷ Prost'un hazırladığı nâzım plan, Üstündağ döneminde belediye meclisinden geçememiş, fakat Kırdar göreve gelir gelmez ilk iş olarak bu meseleye el atmıştır. 5 Aralık 1938 günü göreve başlayan yeni vali ve belediye başkanı, Belediye Bankası²⁸ eliyle hükümetin sağladığı kaynakla

²³ BCA, 030.18.1.2/71.6.20; 030.18.1.2./77.65.14; 030.18.1.2/80.92.10.

²⁴ Prost'un yanında çalıştırılmak üzere bazı yardımcılardan da faydalandığı görülmüştür. Örneğin, planın tatbikine geçildikten sonra yardımcılardan birisi Jaubert olmuştur. Fransız tebaasından Jaubert'in, o günlerde çalışma süresinin 1940 yılından 1941'in Ekim ayına kadar daha uzatılması ve kendisinin 480 lira aylık ile çalıştırılması uygun görülerek karar 14 Teşrinisani 1940 günü onanmıştır (BCA, 030.18.1.2/93.105.15).

²⁵ Dönemin İcra Vekilleri Heyeti, Prost'un planın tatbikatı işlerinde çalıştırılması kararını 7 Nisan 1938 günlü toplantı ile onamıştır (BCA, 030.18.1.2/82.25.10).

²⁶ Başkan M. Üstündağ, mezarlık işinden dolayı ortaya çıkan yolsuzluk suçlamaları üzerine Haziran 1938'de başlayan yargı sürecinin sonunda görevinden alınmış ve 15 Şubat 1939'da da emekli olmuştur.

²⁷ Görülen lüzum üzerine Vali Üstündağ vekâlet emrine alınarak yerine Dr. Lütfi Kırdar İstanbul Valiliğine atanmıştır, (BCA, 030.18.1.2/85.99.16).

²⁸ Şehrin düzenleme işlerinde ihtiyaç duyulacak kredileri sağlamak için açılan Belediye Bankası, 1933 yılında 15 milyon sermaye ile kurulmuş ve bununla İstanbul'da imar işlerinin sorunsuz yürütülmesi amaçlanmıştır (50 Yılda İmar ve Yerleşme, s. 31).

planın belirli kesimlerini uygulamaya koymuştur. İlk imar hareketi olarak da 1938'de Eminönü Meydanı'nın genişletilmesine ve Yeni Camii'nin etrafının temizlenmesine başlanmıştır. Dolayısıyla 1938 yılını, İstanbul'un imarına ve kalkınmasına başlangıç olarak kabul etmek mümkündür. 5 Haziran 1939'da ise nafia vekâletinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü başkanlığında aralarında dönemin başvekili Refik Saydam, Adliye Vekili Fethi Okyar, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel ve Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy'un da hazır bulunduğu bir toplantı yapılmıştır. Nihayetinde Cumhurbaşkanı İnönü, toplantıda Henri Prost'un planı hakkında yaptığı izahat üzerine "*nâzım planın İstanbul şehrinin ihtiyaçlarına uygun olduğunu tasvip ve aynen tatbikini emir buyurmuşlardır.*"²⁹

1939 yılında onaylanarak yürürlüğe giren bu planın en önemli özelliği, İstanbul'da uygulanan ilk imar planı olmasıdır. Vali, İstanbul'a gelir gelmez çalışmalara başlamış ve bir yandan şehir turları yaparak bazı tespitlerde bulunmaya çalışırken, bir yandan da sınırlı bütçe yüzünden bitirilemeyen işlerin tamamlanması için faaliyete geçmiştir.³⁰ Yeni vali o günlerde yaptığı bir açıklamada, yol çalışmaları ile şehrin temizlik işlerine birinci sırada yer vereceklerini, herkesin merakla beklediği imar işinin ise ancak ikinci sırada ele alınabileceğini söylemiştir. Başkan haklı olarak önceliği İstanbul'un temizlik işlerine vermiştir. Kırdar, o günlerde Prost ile birlikte şehrin bazı yerlerini gezerek çeşitli incelemelerde de bulunmuştur.³¹

Yapılacak işlerin bir listesini hazırlayarak hükümete sunan Kırdar'ın hazırladığı raporda, öncelikli olarak Çırağan Sarayı, Adliye ve Belediye Sarayı gibi önemli işler yer almıştır. Hükümetten alınacak paralarla yapılması düşünülen işler şöyle sıralanmıştır: İlk olarak başvekâletin özel talebi üzerine Çırağan Sarayı'ndan istifade edilmek suretiyle sarayın otele dönüştürülmesi gündeme gelmiş ve bu iş için 500.000 lira sarf olunacağı tespit edilmiştir. İkinci olarak da şehirde bir stadyumun olmaması yüzünden en kısa zamanda Dolmabahçe'de modern bir stat yaptırılması kararlaştırılmıştır. Bu arada, eğlence yerlerinin Taksim-Harbiye arasında toplanması, Belediye Sarayı'nın Sultanahmet'e yapılması da planlar arasın-

²⁹ *Cumhuriyet Devrinde İstanbul*, İstanbul 1949, s. 12–13.

³⁰ *Son Posta*, 30 Kasım 1938, s. 1 ve 11; 10 Aralık 1938, s. 4.

³¹ Mimar Sinan'ın Haseki'de bulunan eserleri de bu sırada gezilmiştir (*Cumhuriyet*, 4 Ocak 1939, s. 1).

daki yerini almıştır.³² Bu günlerde Ankara'ya giden Başkan Kırdar'a, Belediyeler Bankasından İstanbul için 5 milyon liralık bir borçlanma imkânı tanınmış ve bu paranın şehrin imarına harcanacağı duyurulmuştur.³³ Yine belediyenin parasından stadyum için 300.000 lira, yolların bakımı için de 800 bin lira ayrılacağı ilân edilmiştir.³⁴

Henri Prost'un hazırlamış olduğu imar planı, Türkiye'de bugüne kadar en çok tartışılan ve birbirinden farklı ve çarpıcı yorumların yapıldığı belki de birkaç çalışmadan birisidir. Peki, sorun nerededir? Prost'un bakış açısında mı?, Çalışma tarzında mı?, İstanbul'un kendisinde mi?, yoksa İstanbul hakkında mı? Bütün bu sorulara ve yapılan tartışmalara geçmeden önce, ünlü şehir planlamacısının İstanbul hakkındaki düşüncelerini ve yapmış olduğu planın ana hatlarını³⁵ çok kısa bir şekilde incelemekte fayda görmekteyiz.

Prost, önce plan çalışması için bir döküm istemiş, fakat şehre ait kayda değer hiçbir topografik verinin olmaması ve bir de sosyal ve demografik yerleşime ait bilgilerin eksik olması yüzünden işleri bir hayli uzamıştır. Bu yüzden, planın haricinde lazım olan bu topografik verileri elde etmek için gerekli çalışmaları yapmakla da görevlendirilmiştir. Bunun üzerine hemen şehrin hava fotoğrafları çekilmiş, bilgiler derlenmiş, fakat bütün verilerin toplanması iki yılı almıştır. Nihayet Avrupa yakasını, Beyoğlu ve Pera bölgesini içeren çalışma 15 Eylül 1937 tarihinde ortaya çıkmıştır. Bunu 30 Mayıs 1939'da tamamlanan 1:5000'lik nâzım plan ile 1:2000 ölçekli detaylı plan izlemiştir.³⁶ Onun şehre 1936'da gelip 1939'da faaliyete geçmesinin en mühim sebeplerinden birisi de bu olsa gerektir. Gecikmenin diğer sebeplerini ise belediye bütçesinin yetersizliği, Ankara'nın ya plana

³² *Vakit*, 25 Ocak 1939, s. 2.

³³ *Vakit*, 26 Şubat 1939, s. 2.

³⁴ *Vakit*, 12 Nisan 1939, s. 1.

³⁵ İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından basılan *İstanbul Araştırmaları* isimli derginin 2. ilâ 6. sayıları arasında Henri Prost'un Nâzım Planı tüm detayları ile verilmiştir. Ayrıca *Arkitekt* dergisi, 1948'de Prost'un Paris Güzel Sanatlar Akademisi'nde 17 Eylül 1947'de verdiği *İstanbul* konulu konferansı üç bölüm halinde yayınlamıştır. Prost bu konferansta İstanbul'un tarihini ve kendisinin İstanbul planlama yaklaşımını anlatmıştır (Gül Neşe Doğusan, *İstanbul "İmar" 1956-1960*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 40).

³⁶ Nasır, a.g.t., s. 284-285.

ya da Prost'a yönelik duyduğu bir takım endişeler, bazı binalar için arazi-lerin yanlış seçimi, yıkım kararları (Çırağan gibi), Türk basınının konuya yakın ilgi göstererek planı ve plancıyı sıkı takibe alması, bunun üzerinde gelişen tartışmalar ve bazı kurumlar ile belediyenin eski eserler konusundaki görüş ayrılığı şeklinde sıralamak mümkündür.

Plana göre şehir Beyoğlu, Üsküdar, Kadıköy bölgeleri olmak üzere ayrı ayrı ve değişik zamanlarda planlanmıştır. Şehrin iş bölgesi Kapalıçarşı ve çevresi, burjuvanın yerleşimi de Beyoğlu ve Boğaz sırtları olarak tasarlanmıştır. Tepelerin bağlanması için de Atatürk Köprüsü gibi bağlantı formülleri bulunmuştur. Nitekim Henri Prost, planı konusunda bir ara şu açıklamayı yapmıştır: “Nâzım plan, İstanbul'un topoğrafyasından faydalanıp pek az istimlak yapmak suretiyle tüneller, köprüler, viyadüklerle yamaçları birbirine bağlamıştır. Bu güzergâhlar, nereye varacağı evvel-den belli olmayan emlak muamelelerini asgariye indirecek veçhile çizilmiştir.” İşte bu çerçevede ilk etapta Taksim'i Haliç'e bağlayacak iki hızlı otomobil yolu önermiştir. Bunlardan birisi Yenikapı Liman'ından başlayıp Unkapanı Limanı'na uzanan Atatürk Bulvarı, uzantısında Atatürk köprüsü ile Azapkapı'ya bağlanıyor, oradan Şişhane yoluyla İngiliz Sefaretine ulaşıyor, daha sonra da Taksim'e bağlanıyordu. İkincisi de, Taksim'i Karaköy'e bağlayacak olan yoldu. Yine Boğaz için iki korniş yol daha önerilmiştir. Amaç Boğaziçi'nin Taksim'e bağlanmasıdır. Ayrıca yapılacak yeni konutların Taksim-Maçka ile Maçka-Beşiktaş-Mecidiyeköy üçgeni içinde, Kurtuluş sırtlarında, Anadolu yakasında ise Moda ve Marmara sahillerinde olmasını önermiştir.³⁷ Şüphesiz Marmara sahilinde adalara karşı manzaradan yararlanmak için burada (Kadıköy-Kartal sahil seridi) bir yerleşim oluşturmak istemiştir.

Prost, üniversitenin Beyazıt-Şehzadebaşı arasına yerleşmesini, Atatürk Bulvarı'nın ucunda sadece banliyö olarak kullanılması amacıyla uluslararası yeni bir gar (Sirkeci Garı) açılmasını, Anadolu'dan gelen hat başları için de Haydarpaşa Garı'nın düzenlenmesini düşünmüştür. Şehrin tarihî özelliğini bilen ve bunu koruyacağını söyleyen Prost, Sarayburnu, Aya-sofya, Aya İrini, At Meydanı, Sultan Ahmet Camii'nin olduğu tarihî yarı-

³⁷ *Son Posta*, 17 Temmuz 1937, s. 4. Mete Tapan, “İstanbul'un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri”, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, s. 79.

manın da arkeolojik bir park olarak düzenlenmesini önermiştir. Yine şehrin yeşil alan ihtiyacı da düşünülmüş ve iki tane park planlanmıştır. Biri eski İstanbul yarımadasında surların dışında kalan 1 nolu park, diğeri de Beyoğlu tarafında yani Gümüşsuyu ile Maçka arasında kalan stad-yum, spor kulüpleri, açık hava tiyatrosu, sergi saraylarını içerecek olan 2 nolu parktır.³⁸ Prost, İstanbul için “geometrik dokulu bir yol ağı, ağaçlandırılmış geniş bulvarlar, bitişik düzenli yüksek apartmanlar” da öngörmüştür. Kentteki kimi park ve yollar buna göre yapılmıştır. Fakat sonunda aldığı önlemler yetersiz kalmıştır. Çünkü hem İstanbul nüfusunu 800.000 civarında kalacak şekilde hesaplamış, hem de Haliç’i bir endüstri bölgesi olarak tasarlamıştır ki bu onun en önemli yanlışlarından birisi olmuştur.³⁹ Fakat bu, tahmin edileceği üzere sorunların başlangıcı olmuştur. Yine Boğaziçi’nde Paşabahçe şişe cam ve ispirto, Büyükdere’de bir kibrit üretim evi ve Kuruçeşme’de kömür depoları da bu planın uygulandığı dönemde kurulmuştur.

Henri Prost, limanın Sarayburnu’ndan kaldırılarak Karaköy-Fındıklı’dan Kabataş’a doğru uzanmasını hatta güzergâh üzerinde engel teşkil edecek ne varsa ki, Güzel Sanatlar Akademisi de dâhil, yıkılmasını istemiştir. Prost “Ben liman mütehassısı değilim. Liman uzmanı benim fikrime itiraz ederse fikirlerine hürmet ederim”⁴⁰ şeklindeki beyanatlarına rağmen yeni limanın yerinde oldukça inatçı davranmıştır. Oysaki o günlerde yapılan eleştiriler hem limanın yeri hem de yapılacak masraf üzerine olmuştur. Örneğin, *Son Posta* gazetesinin yine aynı tarihli haberine göre, bir liman işleri uzmanı Yenikapı’da yeni bir liman için yaklaşık 40 milyon lira gerektiğini söylemiştir ki bu rakam bile o günlerde belediye bütçesi için oldukça büyük bir meblağdır. Bu arada belediye, Üsküdar-Kabataş İskelelerinin tamirini de istemiştir. Çünkü Üsküdar İskelesi çok sönük, Kabataş ise döküktür. Prost bu konuda da bir proje hazırlayarak belediyeye sunmuştur. Buna göre, Üsküdar İskelesi beton olarak yapılacak, iskeleye bitişik olan dükkânlar yıktırılacak ve burası bir meydan haline getirilecektir. Hemen hemen bugünkü şekil düşünülmüştür. Ayrıca, Anadolu yakasında Üsküdar Meydanı ana trafik düğüm noktası olarak

³⁸ Nasır, a.g.t., s. 285.

³⁹ Üstün Alsaç, *Türk Kent Düzenlemesi ve Konut Mimarlığı*, İstanbul 1993, s. 56.

⁴⁰ *Son Posta*, 25 Ağustos 1937, s. 4.

düzenlenmiştir. Buradan Şile, Küçük Çamlıca ve Ankara yolları içerilere doğru uzatılmıştır.

2. Prost'un Planındaki Tartışmalı Hususlar

Henri Prost, İstanbul'a geldikten hemen sonra nâzım planının detayları üzerinde çalışmaya başlamıştır. Prost'un geldiği 1936 yılından planın tatbik edilmeye başlandığı 1939 yılına kadar geçen süre ise bu çalışmanın en hararetli ve zorlu dönemi olmuştur. Bir yandan imar planı şekillendirilmeye çalışılırken diğer yandan da sorun olarak tespit edilen hususların çözülmesi için uğraşılmıştır. Muhittin Üstündağ'ın valiliği döneminde malî sıkıntılar ve hazırsızlıktan dolayı plan hemen tamamlanamamış, ancak 1938'in sonunda yapılan görev değişimi pek çok şeyin halledilmesini sağlamıştır. İstanbul'un yeni valisi ve belediye başkanı olan Lütfi Kırdar döneminde işler hızlanmış, ödeneğin artması ve plan ile ilgili bazı endişelerin sona ermesi gibi durumlar üzerine de işin tatbik safhası başlamıştır. Dolayısıyla İstanbul imar planı denilince akla gelen iki isim, 1939 ve sonrasında birlikte iş yapan Lütfi Kırdar ile Henri Prost olmuştur. Bu bakımdan plana yönelik yapılan eleştirilerden Prost kadar Vali Kırdar da fazlasıyla nasibini almıştır.

Prost'un hazırladığı plan, detaylarının yavaş yavaş ortaya çıkması ve beraberinde yayılan söylentiler yüzünden çok fazla tepki toplamış, zaman zaman da ağır eleştirilerin hedefi haline gelmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla dönemin basını da konuyla başından itibaren ilgilenmiş ve Prost'u yakın takibe alarak meseleyi sürekli gündemde tutmaya çalışmıştır. Yaptığımız araştırma neticesinde, Prost planında en çok ele alınan ve tartışmaya açılan mevzulann şunlar olduğu görülmüştür: Tarihî eserlerin durumu, surlar, Sultanahmet Meydanı ile Adliye binasının yeri meselesi, Yeni Camii ve Kasrı'nın akıbeti, Eminönü ve Taksim meydanlarının durumu ve düzenlenmesi, Yenikapı'ya yapılması düşünülen yeni limanın yeri meselesi, Çırağan Sarayı'nın durumu, açılacak yeni yollar, Prost'un çalışma tarzı ile Türk mimar ve şehircilerinin fonksiyonu.

Prost'un aldığı önemli ve radikal kararların başında surların yıkımı meselesi gelmiştir. Konuyu 1937 yılında ilk olarak *Son Posta* gazetesi "Prost Bizans surlarının yıkılmasına karar verdi" başlığı ile halka duyurmuştur. Söz konusu habere göre Prost, Müzeler İdaresi'nden öncelikle kale ve duvarları tarihî kıymeti olan surların listesini istemiş, Müzeler Umum Mü-

dürü de bu hususta hemen bir rapor hazırlayarak ilgili yerlere sunmuştur. Raporu inceleyen Prost, Bizans surlarının burçları ve kapıları dışında tamamen yıkılmasını istemiştir. Türklerin yaptığı Rumeli ve Anadolu Hisarı surları ile Topkapı surlarının etrafındaki surların ise sağlam halde bulunmasından ötürü yerinde bırakılarak hemen tamir ettirilmesini talep etmiştir. Eski Eserleri Koruma Cemiyeti, o günlerde Prost'un bu teklifini son derece isabetli bir karar olarak değerlendirmiştir.⁴¹

Belediye ve Prost imar çalışmalarını yürütürken, bu planın zorunlu bir parçası olan istimlak ve yıkım çalışmalarına da başlamışlardır. Zaten bu döneme damgasını vuran ve ciddi tartışma yaratan meselelerden birisi de bu olmuştur. Hedeflenen Paris modeli çerçevesinde, bu kez de İstanbul'da hanların yıkımı konusunda bir hareketlilik başlamıştır. Özellikle Eminönü'ndeki Valide Han'ının hemen yıkılması istenmiştir. Çünkü Belediye'ye göre devir, apartman devridir. Böyle hanlara artık lüzum yoktur. Ayrıca belediye, o günlerde bir son dakika kararı ile hakkında büyük tartışmalar yaşanan Yeni Camii Kasrını koruma kararı almıştır. Zaten Eski Eserleri Koruma Cemiyeti'nin fikri de baştan beri hep bu yönde olmuştur. Ayrıca bütün camilerde hünkâr mahfillerinin temizlenip tamir edilmesi ve halka açılması da planlanmıştır.⁴² Yıkım işlerinin hızla sürdüğü günlerde İstanbul'da beş kattan fazla bina yapılmaması da istenmiştir. Buna göre, nüfusu 50 bin ve üstü olan yerlerde apartmanların en fazla beş katlı, nüfusu 50 binin altında olan yerlerde ise daha az kat yaptırılması kararlaştırılmıştır.⁴³ Ayrıca İstanbul Millî Emlâk Müdürlüğü devlete ait emlakın miktarını tespit ederek toplamı 65 milyon lira olarak belirlemiştir. Belediye hem boş arazi hem de gelir elde edebilmek amacıyla yürüttüğü çalışmalar neticesinde, bir yandan bunlardan lüzumsuz olanların satışa çıkarılmasını –aralarında Galatasaray Polis Merkezi gibi eski karakol binaları da mevcuttur –diğer yandan da bir kısım emlakın kiraya verilmesini uygun görmüştür. Bu sayede oralardan elde edilecek kiralarla lüzumu hissedilen yeni binaların inşa edilmesi düşünülmüştür.⁴⁴

⁴¹ *Son Posta*, 11 Ağustos 1937, s. 4.

⁴² *Tan*, 22 Şubat 1938, s. 2.

⁴³ *Tan*, 5 Mart 1937, s. 2.

⁴⁴ *Son Posta*, 19 Mayıs 1937, s. 2.

Hazırlanan şehir planı çerçevesinde yeni yollar açabilmek maksadıyla yürütülen yıkım çalışmaları kapsamında bazı kararlar alınmıştır. Buna göre, yeni açılacak yollar ve sokaklar cami duvarıyla karşılaştığı zaman, eğer cami tarihî kıymeti haiz ise duvar yıkılmayacak ve sokağın durumu da ona göre değiştirilecekti. Fakat aldığı bu kararı Evkaf Müdürlüğü'ne bildiren belediyeye göre bazı camiler çok harap olduğu için bunların derhal yıkılması gerekiyordu. Nitekim Evkaf Müdürlüğü, o günlerde harap, tarihî-mimarî kıymeti olmayan camileri hemen tespit ederek peyderpey müzayede ile yıkıcılara vermeye başlamıştır.⁴⁵ Çünkü bu camiler ahşap veya kısmen yanmış, yıkılmış, kadro harici kalmış camilerdir. Ancak Evkaf Dairesi'nin ilk etapta Aksaray'da Çakırağa Mahallesi'nde Bostancı Ağa Camii'ni müzayedeye çıkararak bir yıkıcıya satması, Müzeler Umum müdürlüğü'nün duruma hemen müdahale etmesiyle sonuçlanmıştır. Bunun üzerine müdürlük, İstanbul'daki her bir caminin ayrı bir kıymeti haiz olduğu ve yıkılmasından ziyade tamir edilmesi lâzım geleceğinden bahisle Vakıflar Başmüdürlüğü'ne başvurmuştur.⁴⁶ Anlaşıldığı kadarıyla, o günlerde eserlerin tarihî ve mimarî kıymetlerinin olup olmadığı hususunda kurumlar arasında ciddi bir görüş ayrılığı ve koordinasyonsuzluk söz konusudur.

Şehirde yıkımın haricinde eski camilerin tamir ettirilmesiyle de uğraşmıştır.⁴⁷ Tabii bu iş için de kaynak gerekmektedir. Nitekim Vakıflar İdare-

⁴⁵ Aslında harap ve kapalı halde bulunan ve tarihî kıymeti olmadığı saptanan bazı cami ve mescitler daha önceki tarihlerde de satışa sunulmuştur. Örneğin Eylül 1933 tarihinde Tokat'ta harap halde bulunan Hacı Mehmet Ağa, Hatice Hanım, Hacı İbrahim Ağa, Hattatzade ve Sultan Hamamı önündeki mescitlerin paraları peşin alınmak suretiyle müzayede vasıtasıyla satılmaları uygun görülmüştür (BCA, 030.18.1.2/39.67.2). Aynı şekilde aynı senenin Kasım ayında, yanında başka cami ve mescit bulunan ve metruk halde olan, satılması mahallî idare heyetince de lüzumlu görülen Gümüşhane vilâyetine bağlı Bayburt kasabasındaki Hakkı Efendi Mescidi'nin de müzayede ile satılması kabul edilmiştir (BCA, 030.18.1.2/41.81.2). Yine harap bir halde bulunan ve tarihî ve mimarî bir kıymetinin olmadığı tespit edilen Ankara'daki Tülüce Mescidi'nin arazisinin de açık artırma ile satılmasına izin verilmiştir (BCA, 030.18.1.2/51.8.18).

⁴⁶ *Son Posta*, 17 Ekim 1937, s. 4; 23 Ekim 1937, s. 4.

⁴⁷ Eski ama tarihî kıymeti olan camilerin tamir işleri Prost'tan önce de sık sık gündeme gelmiş ve bunlar ülkenin neresinde olursa olsun elden geldiğince tamir ettirmeye çalışılmıştır. Örneğin, Ekim 1936'da Evkaf Müdürlüğü'nün başvurusu üzerine, Ankara'da tarihî ve mimarî kıymeti olduğu tespit edilen Cenabî Ahmet Paşa

si, harap vaziyetteki camilerin enkazlarının ve arsalarının satışından elde edilecek gelirin, bu gibi yerlerin tamiri için ayrılmasına yönelik bir formül bulmuştur. Basında yer alan bilgilere göre, o günlerde İstanbul'da 750–800 arası cami vardır. Bunların içinden istifade edilebilenlerin sayısı ancak 242'dir. Geri kalanlar ise yanmış, yıkılacak kadar harap olmuş ya da kadro harici bırakılmıştır. İstanbul'da satışa çıkarılacak cami tahminen 300 kadardır, kalanlar da tamir edilecektir. Fakat bu durum Vakıflar İdaresi ile Eski Eserleri Koruma Cemiyeti arasında sık sık ihtilafların çıkmasına neden olmuştur. Örneğin, o günlerde Vakıflar İdaresi tamir edilecek 150 tane camiden oluşan listeyi Cemiyet'e gönderince tepkiyle karşılaşmıştır. Çünkü Cemiyet, satışa çıkarılacak camiler arasında gösterilen Langa'daki Üçüncü Murad'ın Bostancıbaşı Abdullah Ağa Camii, İstanbul Lisesi civarında Koca Kasım Gürani Camii, Fatih'te Dülgerzade Camii, Sultanahmet civarında Molla Fenari Camii gibi camilerin tarihî eser kapsamında oldukları gerekçesiyle satışını uygun bulmamış ve hemen tamir edilmelerini istemiştir. Netice itibarıyla, yaşanan bu çatışma üzerine Vakıflar İdaresi⁴⁸ ile Eski Eserleri Koruma Cemiyeti ortaklaşa bir komisyon kurarak camileri tekrar gezmeyi ve yerinde bir tespit yapmayı kararlaştırmıştır.⁴⁹ Nitekim yapılan ortak incelemeler sonucunda Cemiyet pek çok camiye kadro dışı bırakırken, Vakıflar İdaresi'nin listede isimlerini yazmış olduğu kadro harici camilerden birçoğunu da kadro dahiline almıştır.⁵⁰ Yaşanan bu krizin ardından Vakıflar İdaresi üç yıllık bir program hazırlayarak muhtelif camilerin tamir planlarını yapmıştır. Ülke çapında başlayan bu tamir çalışmalarında, İstanbul'daki Süleymaniye, Kılıç Ali, Mahmud Paşa, Teşvikiye gibi camilerin yanı sıra, İzmir, Afyon, Çankırı gibi şehirlerdeki camiler de listedeki yerini almıştır.⁵¹

Camii'nin 14.515 lira 50 kuruş masrafla tamir edilebileceğinin anlaşılması üzerine caminin kıymetini bozmamak şartıyla bu işin hemen yaptırılması kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.1.2/68.78.19).

⁴⁸ O günlerde Vakıflar İdaresi Umum Müdürü Fahri Bey (Kiper), Müzeler Umum Müdürü ise Aziz Bey (Ogan)'dir.

⁴⁹ *Son Posta*, 23 Ekim 1937, s. 4.

⁵⁰ *Son Posta*, 1 Kasım 1937, s. 4.

⁵¹ *Son Posta*, 10 Ekim 1938, s. 4.

Sözü edilen dönemde tartışma yaratan konulardan birisi de Çırağan Sarayı'nın durumu olmuştur. Bilindiği üzere saray, 1912 yılında bir yangın geçirmiş ve kullanılamaz hale gelmiştir. Buna rağmen belediye, Çırağan Sarayı'nın tamirini istemiş ve imar planına dahil etmiştir. Hatta keşif için bir de heyet hazırlanmıştır. 6 Ekim 1937 günlü *Son Posta*'da "Tarihi Çırağan Sarayı Tamir Ettirilecek" başlığı ile çıkan haberde, belediyenin keşif için imar şubesi müdürü Ziya (heyet başkanı), nafia vekâleti mimarlarından Faruk ve müzeler mimarı Kemal Altan Beylerden oluşan heyetin hemen çalışmaya başlayacağını ve tamir masrafının tespit edileceğini duyurmuştur.⁵²

Çırağan Sarayı konusundaki çalışmalar bu dönemde hızla devam etmiştir. Bu arada ilk incelemesini yapan komisyon, tamir için 400 bin liranın yeteceği tespitini yapmıştır. "Çırağan Sarayı tamir edilir mi, edilmez mi?" başlığıyla çıkan başka bir haberde ise komisyonun incelemelerine devam ettiği yazılmıştır. Bu arada Dolmabahçe Sarayı'nda devam eden İkinci Türk Tarih Kongresi esnasında bir de Tarih Sergisi'nin açılması, Müzeler Umum Müdürlüğü'nün Çırağan'ın sergi sarayı olması için maarif vekâletine bir teklif götürmesine neden olmuştur. Çırağan'ın bir sergi sarayı olup olmayacağını tartışıldığı bu günlerde başkan Üstündağ, bütün dikkatleri ve tepkileri üzerine çeken şu açıklamayı yapmıştır:

"Bu havadis benim de gözüme ilişti. Ancak pek ziyade harap ve temelleriyle sair aksamı çürük bir halde olduğundan imar etmek maddi imkânlar haricindedir. Büsbütün yenisini yapmak da daha pahalıya mal olur. Esasen uzman heyet keşifte bulunmuş ve şehir planını hazırlayan Prost da tamire imkân olmadığına dair rapor vermiştir. Yapılacak yegâne iş Çırağan Sarayı'nı yıkmaktan ibarettir."⁵³

İstanbul belediye başkanı ve valisinin getirdiği bu teklifin o günlerde büyük tepki çektiği ve hararetli tartışmalara neden olduğu aşikârdır. Üstelik saray, o haliyle bile herkesin dikkatini çekecek durumda iken bütün bu tartışmalar yaşanmıştır. Öyle ki, daha 1934 yılında İstanbul'a gelen bir mimar şehri gezerken Çırağan Sarayı'nın deniz tarafındaki ve özellikle de yol üzerindeki kapısı üzerinde çok durmuş ve hatta kapıya 80 bin lira değer biçerek bir teklif sunmuştur. Mimarın kapıları alarak İsviçre'ye götü-

⁵² *Son Posta*, 6 Ekim 1937, s. 4.

⁵³ *Son Posta*, 31 Ekim 1937, s. 4.

receği ve orada kuracağı yolundaki duyumların alınması karşısında bu ilginç teklif hemen reddedilmiştir.⁵⁴ Bütün bu teklif ve yıkım kararlarına rağmen sarayın, şu anda tamir edilmiş haliyle boğazın en güzel yapılarından birisi olarak İstanbul'u süslemesi gerçekten büyük şanstır.

Belediye başkanının ve Prost'un yıkım kararında son derece ısrarlı oldukları bu dönemde keşfini tamamlayan komisyon, Kasım ayında harekete geçerek sarayı tekrar incelemeye almıştır. Buna göre, duvarların çoğunluğunun tuğla olduğu, kaplamaların da tamamen harap halde bulunduğu tespit edilmiştir. Yapılan incelemede, restore için yeni kaplamalara ihtiyaç olduğu belirlenmiş ve bu durumda tamir için yaklaşık 1 milyon liraya ihtiyaç olduğu bildirilmiştir. Komisyon üyeleri durumu vekâlete bildireceklerini, karara göre de tamire başlanacağını açıklamışlardır. Aynı günlerde sarayın sergi sarayı olması yönündeki teklifler de iyice ağırlık kazanmaya başlamıştır ki zaten genel eğilim de hep bu yönde olmuştur.⁵⁵ Nihayet komisyon, raporunu vekâlete göndermiş ve buna göre tamirinin mümkün görüldüğü cevabı alınmıştır. Üstelik bu karar Henri Prost'a ve Muhittin Üstündağ'a rağmen çıkmıştır! Rapora göre, yangın sarayın sadece ahşap yerlerini yakmış olduğundan dolayı bina tamir edilebilecek durumdadır. Bu nedenle mimarlardan oluşan bir komisyonun derhal toplanması istenmiştir.⁵⁶

Her şeyin yolunda gittiği düşünülürken, bu kez de 1938 yılı başlarında belediye, nafia vekâletine yaptığı bir başvuru ile Gümüşsuyu'ndan Beşiktaş'a inen yolun genişletilebilmesi için Mühendis Mektebi'nin bahçesinden yer istemiştir. Ayrıca Çırağan Sarayı için de onay çıkması durumunda, boğazın güzelliği açısından iyi olacağı düşüncesi ile sarayın yıkılmasını talep ettiğini tekrar bildirmiştir. Hatta belediye, yıkım sonunda bu araziyi nasıl en iyi şekilde değerlendirebilirim diye düşünmüş ve sonunda, boğaza nazır futbol seyretmenin vereceği hazla olsa gerek, elde edilecek bu araziye bir futbol sahası tesis etmeye karar vermiştir!⁵⁷ Neyse ki, aklı-

⁵⁴ Seda Bayındır, *Atatürk'ün Sosyo-Kültürel Politikaları (1931-1938)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004, s. 252.

⁵⁵ *Son Posta*, 11 Kasım 1937, s. 4.

⁵⁶ *Son Posta*, 20 Kasım 1937, s. 4.

⁵⁷ *Son Posta*, 25 Mayıs 1938, s. 4.

selim insanların çabaları ve dirençleri sonunda burası bugün futbol sahası⁵⁸ olmaktan kurtulmuş ve boğazın güzelliği korunmuştur.

Çırağan Sarayı için belediye ve müzeler idaresi arasında bir ihtilaf daha çıkmıştır. Prost, burasını yüzme havuzu olarak ayırabileceklerini söyleyerek sarayın hemen yıkılması istemiş ve üstelik belediye de buna göre planlarını yapmıştır. Yüzme havuzu projesi karşısında sarayı tekrar incelemeye alan cemiyet, sonuçta tarihî kıymetinden ötürü bu havuz fikrine de her zamanki gibi şiddetle karşı çıkmıştır. Cemiyetin saray için yarım milyon liranın lâzım olacağını tespit ettiği o tarihlerde Türk Tarih Kurumu'nun da meseleyle yakından ilgilenmeye başladığı görülmüştür.⁵⁹ Aynı günlerde Başbakan Celâl Bayar da, bilhassa Dolmabahçe ve Ortaköy arasındaki alana özel ilgi göstermeye başlamış ve belediyenin yıkım isteğine rağmen buradan yararlanılmasını istemiştir. Nitekim başbakanlığın saraydan istifade edilmesine onay vermesi üzerine, buranın modern bir otel binası haline getirilmesi uygun bulunmuştur. Bu kararın ardından Lütfi Kırdar, yeniden tetkikler yaptırarak yeni bir komisyon kurmuş ve bir taraftan ne kadar paraya ihtiyaç olduğu tespit edilirken, diğer taraftan da Avrupa'daki modern otellerin projeleri incelemeye alınmıştır.⁶⁰ Kısacası, yaşanan tüm bu gerginlik ve yapılan ilginç tekliflerin ardından yıkımdan zar zor kurtulan Çırağan Sarayı'nın restore edilmesi kararlaştırılmıştır.

3. Henri Prost'un Hazırladığı Planının Basındaki Yankıları

Basında yapılan tartışmalar ve getirilen eleştirilerin temelinde, İstanbul'un tarihî dokusunu korumaya çalışanlar ile İstanbul'u tamamen modern ve yeni bir şehir haline getirme hatta yeniden yaratma gayreti ve niyetinde olanların çarpışması olduğu görülmüştür. Korumacı bir tavır sergileyenler ile modernizm taraftarlarının karşı karşıya geldiği bu şehirde karşılıklı

⁵⁸ Dolmabahçe'de stat çalışmalarının sürdüğü günlerde dahi Prost, Çırağan Sarayı'nın arsasını planında boş olarak gösterdiğini, spor sahasının buraya güzel olacağını, fakat tek problemin burasının fazla rüzgâr tuttuğunu söylemiştir. Bunun üzerine dönemin Beden Terbiyesi Genel Direktörü General Cemil Taner de gerekirse stadyum tribünlerinin yüksek tutulabileceğini açıklamıştır (*Vakit*, 16 Haziran 1939, s. 3). Sadece bu durum dahi Prost'un hangi koşulda olursa olsun buraya spor sahası yapma fikrinden vazgeçmediğini göstermektedir.

⁵⁹ *Son Posta*, 12 Haziran 1938, s. 4.

⁶⁰ *Son Posta*, 21 Aralık 1938, s. 1 ve 11.

zorlu bir mücadele verilmiştir. İlginç olan ise koruma yanlısı söylemin, yenileme taraftarı olanlar tarafından da sürdürülmesi ve yok etme tavrının bu söylemin ardına saklanması olmuştur. Bu süreçte bazı kurumlar da kendi aralarında çelişkiye düşmüşlerdir. Öyle ki, İstanbul'da eskiliği ve geriliği simgelediği düşünülen vakıflar idaresi ile yeniliği temsil ettiği iddia edilen belediye arasında bitmek bilmeyen çatışmalar yaşanmıştır.⁶¹ Kurumlar arasında yaşanan bu çekişmeler şüphesiz basına da yansımış ve şehrin akıbeti sürekli tartışılır hale gelmiştir. Basındaki tartışmaların ve söz konusu planın bu kadar çok sorgulanmasının ve endişelerin büyük olmasının sebebi ise yeni planın şehri ne ölçüde değiştireceğinin tam olarak kestirilememesi olmuştur. Bu uğurda yapılan çalışmalar kimilerince hoş, cazip ve heyecan verici, kimilerince de oldukça ürkütücü ve üzücü gelişmeler olarak karşılanmıştır. Nitekim ünlü şehir plancının yaptığı çalışmalar, İstanbul halkının, idarecilerinin ve basınının sonucu merakla beklemelerine ve bu konuda çok sayıda haberin yapılmasına neden olmuştur.

Henri Prost'a yöneltilen eleştirilerin başında, tarihî eserlere gereken önemi vermediği ve bilhassa Osmanlıdan kalan eserleri yol açma gibi bahanelerle yok etmeye çalıştığı iddiası gelmektedir. Aslında zaman zaman tarihsel yapıları korumak için koruma nizamnameleri, genelgeler ve yasalar çıkarılmıştır. Hatta Prost, İstanbul'un tarihî dokusunu korumak amacıyla bazı genel ilkeler dahi saptamıştır. Fakat alınan kararlar ile imar planı bir türlü bütünleştirilememiştir. Kısacası bir yandan korumadan bahsedilirken, bir yandan da yıkıma devam edilmiştir. Bu arada özellikle imar kavramını yenileştirme olarak anlayan ve bu yüzden de yetkilerini cömertçe kullanmaktan çekinmeyen belediye başkanları ve meclisleri ise zaman zaman başvekâlet genelgeleri ile uyarılmıştır. Ancak belediyeler bu uyarılara duyarsız kalmış, hükümetler de dikkate alınmayan bu genelgeleri yinelemekle yetinmişlerdir.⁶²

İstanbul'u kendi kimliğini koruyarak imar etmek fikri ile onu Paris veya Viyana gibi bir Avrupa başkentine benzetmek isteğinin gündemde olduğu

⁶¹ 1923-1973 yılları arasında İstanbul'da yapılan imar faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Nur Altınyıldız, *Tarihsel Çevreyi Korumanın Türkiye'ye Özgü Koşulları (İstanbul 1923-1973)*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997, s. 18.

⁶² Altınyıldız, a.g.t., s. 119.

bu günlerde,⁶³ eski eserlerin korunması ve yıkılması hususundaki tartışmalar yoğunlaşmış ve basın bu konuda adeta ikiye ayrıldığı görülmüştür. Örneğin *Cumhuriyet* gazetesinde V. Birson, Şehircilik Köşesinde “M. Prost’un Çok Haklı Görüşleri ve Tenkidleri” isimli uzunca bir yazı yazarak, şehrin her yerini karış karış gezen Prost’un son derece haklı olduğunu söylemiştir. Yazar makalesinde “...Yeni hayatına kavuşan yeni Türk neslinin abidelerini Bizans, halife, padişah eserleri arasına serpiştirmek doğru mudur?”⁶⁴ şeklinde sorduğu bir soru ile de meseleyi bambaşka bir boyuta taşımıştır. Birson, imar meselesine getirdiği bu bakış açısı ile cumhuriyet rejimini geçmişle olan bağlantısını keserek soyutlamaya çalışmıştır.

Tan gazetesinde *Ressam* rumuzlu bir yazıda ise “Allah İçin En Küçük Kitabeye Dokunmayın” başlığı altında, imarın eskinin hasmı olduğundan bahisle

“Şimdi lafı açıldıkça şuradan yol açmalı, filan yerden filan yere bir köprü yapmalı vs. fikirleri duyunca titriyorum gibi ifadeler kullanılarak gençliğe şöyle seslenilmiştir: Ey aziz gençler, bugün hüküm sizin, فرمان sizin, mülk sizin... Fakat Allah rızası için, hüsn ü tabiatte bir noktaya ecdat yadigarlarından tek bir kitabeye hatta tek bir serviye dokunmayınız. Biliniz ki, en küçüğü, en büyük mefahirimizden ve asaletimizin en inandırıcı şahitlerinden biridir!”⁶⁵

Aynı günlerde *Son Posta*'da Sabahtan Sabaha köşesinde yazılar yazan Burhan Cahid (Morkaya) “Zavallı İstanbul” isimli yazısında Prost'u destekleyen bir yazı yazmıştır. Yazar Ankara'nın imarında kolay çalışıldığını, onların planlarını bozanların çıkmadığını, “ne planlarını bozan bir antika, ne yollarını değiştirmeye mecbur eden bir ukala var” tarzındaki ifadelerle anlatmaya çalışmıştır. Cahid, İstanbul'da güzel bulvarların açılmadığını, adamcağzın (Prost) iki yıl çalışarak mükemmel bir plan yaptığını, tatbika başladığında ise daha ilk adımda karşısına antika bir kemerin çıktığını yazmıştır. Meşrutiyet döneminde de bu tür problemlerin çok yaşandığını belirten yazar,

“O devrin iş görmek isteyenleri baba ve evliya türbelerinden çok çekmişlerdir. Bugünkü şehirciler de antikacıların ukalalığına takılıp kalıyor-

⁶³ Altınyıldız, a.g.t., s. 130.

⁶⁴ *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1937, s. 6.

⁶⁵ *Tan*, 12 Ocak 1938, s. 5.

lar. Kahpe Bizansın antikalarına Osmanlılık devrinin hatıraları da karışınca arızın bu en güzel beldesi Vatikan gibi el sürülmez bir hale geldi...”

diyerek İstanbul’un bu antika durumuna kendince isyan etmiştir. Cahid, bir yol açmak için ne zaman bir kazma vurulsa, mühendis ve mimarın karşısına falanca baba türbesi filanca hatun çeşmesi çıktığını, bu şartlar altında yeni yollar açmanın ve şehre modern bir hâl vermenin imkânı kalmadığını belirterek yazısını şu şekilde noktalamıştır:

“Dördüncü Murad’ın dalkavukları ile sefahat ettiği bir tahta binanın İstinye-Bebek yolunun istikametini değiştirecek kadar kıymetli olduğuna kim ihtimal verebilirdi. Fakat bugünün şehirciliğine yavaş yavaş hakim olmaya başlayan zihniyet bunu antika olarak kabul etmiş görünüyor. Korkarız ki, yarın öbürgün, her cepheden tatbikine başlayacağımız şehir planı bizim bu antikacılık merakımız uğruna mütehasısının da tanıyamayacağı bir hale girecek ve İstanbul antika uğruna hakikaten antika bir şehir olacak!”⁶⁶

1938 yılının başında yazılan bu yazıyı incelediğimizde, Burhan Cahid’in İstanbul ile Ankara şehirlerini mukayese etme çabasının pek de mantıklı olmadığını görüyoruz. Çünkü her şeyden önce biri her yerinden tarih fıskıran bir şehir iken, öteki henüz yeni kurulmuş ve bu tür problemleri daha nüksetmemiş bir yerdir. Ayrıca eski eserlere ve tarihe sahip çıkmayı antikacılık olarak görmek ne derece doğrudur.

“Mütehasıs Gözü” başlıklı bir yazının sahibi de Prost’a tam destek vermiştir. Yazıda, yıkılması düşünülen Bizans surları meselesi ile yine antikacılık konusu incelenmiştir. Yazara göre “*Antikadır, tarihi eserdir diye yere düşen bir taşı bile atmaya kıyamadığımız İstanbul surları için şehir mütehasısı Prost’un çizdiği plan antika meraklılarına güzel bir ders olmuştur...*” Plana göre, Marmara’dan Haliç’e kadar harap Bizans surlarının beden kuşaklarının yıkılması, yalnız iki-üç yüz metrede bir sivrilen kulelerin ise yerinde bırakılması kararlaştırılmıştır. Nitekim Prost, isabetli bulunan bu projesi ile hem şehri sıkboğaz eden duvarları söküp şehrin sahasını genişletmeyi, hem de bu tarihî eserlerin en güzel parçalarını koruyacağı görüşünü yaygınlaştırmıştır. Yazıda Prost’a verilen destek şu cümlelerle devam etmiştir: “*Bize kalmış olsa idi, antika iptilası ile İstanbulu boğazlamış gibi çeviren bu taş yığınlarını olduğu gibi bırakacak*

⁶⁶ *Son Posta*, 26 İkinci Kanun, s. 3.

ve şehrin havasını bile kesen bu setler içinde tıkanıp kalacaktık., antika meraklılarımız müsterih olsunlar, şehircilikte antikanın da yeri vardır. Fakat yerine göre!”⁶⁷

Ercüment Ekrem Talu da köşesinde aynı meseleyi incelemiş ve “Eskiye Rağbetin Derecesi Var” başlıklı yazısında, eski eserleri koruyanları sert bir dille eleştirmiştir. Belediyenin işini yaptığını, şehrin kalkınmasını, temizlenmesini istemeyenlerin de bu duruma müdahale ettiklerini söyleyen Talu “...onları ortadan kaldırıp İstanbul'a medeni bir manzara vermek, medeni insanların vazifeleridir... Eskiye rağbetin, muhafazakârlığın da derecesi vardır”⁶⁸ diyerek tepkisini dile getirmiştir. Aslında tüm bu yazılıp çizilenlere bakıldığında, basında yer alan makaleler vasıtası ile toplumda yavaş yavaş bir düalizm yaratılmaya başlandığı görülmektedir. Prost'un dediğini yapan ve onu destekleyenler İstanbul'u seven, düşünen ve modern insanlar, tam tersine onun projelerine tepki gösteren ve eskiye sahip çıkanlar ise anti-modern hatta cumhuriyet karşıtı olarak gösterilmektedir. Bu şüphesiz çok ciddî ve tehlikeli bir ayrımdır. Fakat o günlerde imar planı kapsamında yürütülen tartışmalar neticesinde insanlar karşı karşıya gelerek birbirlerini suçlayabilmişlerdir. En üzücü tarafı ise Prost'un fikirlerini koşulsuz benimseyen insanların tarihle modernizmi hiçbir şekilde bağdaştıramamaları olmuştur. Oysaki Kemal Atatürk'ün hayatı boyunca Türk halkına sunduğu değişim planında sentez fikri hep var olmuştur.

Tarihî eser tartışmalarında en çok dikkat çeken meselelerinden birisi ise Yeni Camii Kemerinin akıbeti, Eminönü Meydanı'nın düzenlenmesi ile Valide Hanı'nın yıkımı meselesi olmuştur. Burhan Felek de Yeni Camii kemerini gündeme getiren yazarlardan birisidir. Felek, “Yeni Camii Kemerini” başlıklı yazısında, Yeni Camii Kasrı'nın ve kemerinin yıkılması kararına tepkisini dile getirmiş ve Londra, Paris gibi şehirlerde bütün kemerlerin yerinde olduğunu ve kimsenin onların kalkmasını istemediğini yazmıştır. İlgililerden bu kemere ilişmemelerini isteyen Burhan Felek “Günah olur vallahi” diyerek yazısını bitirmiştir.⁶⁹ Aynı günlerde konuyla ilgili önemli bir gelişme olmuş ve gelen tepkilerin etkisiyle olsa gerek, belediye Yeni Camii Kemerini korumayı uygun bulduğunu açıklamıştır. Eski Eser-

⁶⁷ *Son Posta*, 7 Nisan 1938, s. 3.

⁶⁸ *Son Posta*, 31 Temmuz 1938, s. 2.

⁶⁹ *Tan*, 27 Ocak 1938, s. 3.

leri Koruma Cemiyeti de bunu uygun görmüş fakat yine de kemerin durumunun Prost'un görüşüne bırakılması konusunda anlaşılmıştır. Ayrıca bütün camilerde hünkâr mahfillerinin temizlenip tamir edilmesi ve halka açılması da kararlaştırılmıştır.⁷⁰ Fakat bu konuda hızlı ilerleme kaydedildiğini söylemek zor olsa gerektir. Nitekim Yeni Camii Hünkâr Mahfilinde restorasyon çalışmaları günümüzde de devam etmektedir.

Tan gazetesi de diğer gazeteler gibi imar çalışmalarına yakın ilgi göstermiştir. Örneğin, İsmail Hakkı Konyalı gazetede yazmış olduğu bir yazıda, Yeni Camii Kasrının yıkımı konusunu işlemiştir. "Bir Tarih Yadiğârı ve Tarihi" isimli yazıda özellikle eski belediye başkanlarından Cemil Topuzlu'yu sert bir dille eleştirmiştir. Bu kasrı boşazda bulunan bir ur olarak gördüğü söylenen belediye başkanı için "kişinin fikri ne ise zikri de odur. Fakat sayın operatör neşterini kazma yapmamalıdır" demiştir. Çünkü yazara göre Topuzlu, Gülhane Parkı'nı düzenlerken tarihin pek çok hatirasını yıkmış, Topkapı Sarayı'nda 5. meydanı bir gecede yok etmiştir. Topuzlu, surları da yerinden kazımayı hedeflemiş fakat basın kazmasını tutmuştur. Konyalı, yazısını Ankara'ya duyduğu minnetle şöyle bitirmiştir: "Yeni rejim eski eserlerin, tarih yadiğârlarının üstüne titriyor. Abidelere kör kazmayı musallat etmez. Cumhuriyet devri abide yıkmaz, onları saklar. Bu kasrı da yıkmayacaktır. Bu kasır boşazda bir ur değil, Yeni Cami abidesinin göğsünde pırlanta bir madalyondur..."⁷¹

Zekeriya Sertel de aynı konuyu ele alarak "Bu Yürüyüşle İstanbul İmar Edilmez" başlıklı yazısında çalışmaların çok yavaş gittiğinden ve Eminönü Meydanı'nın akıbetinden bahsetmiştir. Sertel yazısında "bu kadar yavaş gidilirse, kaplumbağa yürüyüşü ile İstanbul'un imar işi asırlarca sürer. Eminönü'nün açılması teşebbüsü birkaç aydır bekliyor. Şu açıktır ki, İstanbul'un imarı, bugünkü vaziyet ve teşkilatla kolay kolay başarılamaz"⁷² diyerek gecikmeden duyduğu endişeleri dile getirmiştir.

Burhan Cahid ise "Hasta İstanbul" başlıklı yazısında, Prost'u desteklemeye devam ederek uzun uzun yıkımlardan bahsetmiştir. Özellikle de Valide Hanı'nın yıkılışının doğruluğunu anlatmaya çalışarak şunları söylemiştir: "Şimdi kazma harekete geçmiştir. Mühassıs bir elde kazma

⁷⁰ *Tan*, 22 Şubat 1938, s. 2.

⁷¹ *Tan*, 19 Şubat 1938, s. 5.

⁷² *Tan*, 12 Nisan 1938, s. 5.

yıkıcı olduğu kadar yapıcıdır da! Prost'un işaret ettiği binayı adı ve tarihi ne olursa olsun tereddüt etmeden yıkalım. İstanbul ameliyatlık bir hastadır. Kangren olmuş uzuvları kesilmedikçe kurtulmaz..."⁷³ Nitekim tartışmaların devam ettiği günlerde belediye yıkım faaliyetine devamla, Eminönü'ndeki pek çok hanı ve binayı yıkarak sonunda meydanı açmıştır. Böylelikle Yeni Camii bütünüyle ortaya çıkmış, ama Balık Pazarı'ndaki manzara yine tüm zevksizliği ile ortada kalmıştır (Ocak 1939). Aynı zamanda Mısır Çarşısı'nın alt kapısına düşen ve tarihî kıymeti olmadığı söylenen kemer de yerinden kaldırılmıştır (Şubat 1939).

Bu arada Atatürk, İstanbul imar planını 18 Ocak 1938 günü Şükrü Kaya ve Celal Bayar ile birlikte incelemiş, hatta planın maketlerinin teşhir edildiği salonu da beraberindekilerle gezmiştir.⁷⁴ Basında görüldüğü kadarıyla Atatürk ve yanında bulunanlar Prost'a karşı takdirlerini bildirmişlerdir. Ancak ilerleyen günlerde eleştirilerin ve tepkilerin giderek artması üzerine Atatürk bu mesele ile yakından ilgilenmeye karar vermiştir. Nitekim *Son Posta* gazetesi bu durumdan duyduğu memnuniyeti "Atatürk dikkatini İstanbul'a çevirdi. Asırların kurduğu bu şehri ancak asırlara hükmedecek kadar kuvvetli bir el kurtarabilirdi" başlığıyla duyurmuştur. Adı geçen gazetede yazılar yazan Muhittin Birgen, o günlerdeki bir yazısında İstanbul'un iktisadî olarak ayakta olduğunu ancak şehir hayatı ve belediye bakımından gittikçe düştüğünü yazmış ve sonunda da bu şehri kurtarabilmek için yegâne çarenin ancak "*fevkalade bir kuvvetin müdahalesi*" olduğunu söylemiştir. Haberde "İstanbullulara Müjde" başlığı ile Atatürk'ün artık bu şehre lakayt kalmayacağı, Başbakan Bayar'ın da onun gibi alakadar olacağı belirtilmiştir.⁷⁵ Görüldüğü üzere, İstanbul'un imarındaki problemlerden ötürü bazı kişilerde büyük oranda bir müdahale beklentisi söz konusu olmuştur. Her alanda olduğu gibi, karşılaşılan problemlerin çözümü yine Atatürk'ten beklenmiştir.

İstanbul'da düzenlenmesi beklenen yerlerden birisi de Taksim Meydanı'dır. Bu konuda da basında hararetli tartışmalar yaşanmış, en çok dikkat çeken yazarlardan biri de Burhan Felek olmuştur. Felek, 15 Ocakta "İstanbul Meydanları" başlığı ile yazdığı ilginç yazıda, İstanbul'un öncelik-

⁷³ *Son Posta*, 2 Mayıs 1938, s. 3.

⁷⁴ *Son Posta*, 19 Ocak 1938, s. 1.

⁷⁵ *Son Posta*, 20 Ocak 1938, s. 1-2.

le meydan ve park gibi bazı problemlerinin yeni yeni gündeme gelmeye başladığını, Prost'un projesinin bu sorunu en kısa zamanda çözüme kavuşturacağını ama yine de tatlı ümitlere dalınmaması gerektiğini anlatmıştır. Her şeye rağmen planın gerçekleşmek üzere olduğunu ve bundan büyük bir memnuniyet duyduğunu da dile getiren yazara göre, tamamlanması gereken bu projelerin en önemlisi Taksim Meydanı ve onun etrafını şekillendirmek olmalıdır. Çünkü Felek, meydana Atatürk anıtı yapıldığında vaktiyle bazı uyarılar yapmış ve abidenin şerefine uygun bir halde tutulması ve etrafının ona göre düzenlenmesi hususunda da aynen "Sakin piyazcı, kebabçı gibi eşe dosta iyi manzara arz etmeyen dükkâncıkların açılmasına müsaade etmeyelim" diye yazmıştır. Fakat hiç kimse buna aldırış etmemiş, söylediği gibi abidenin karşısına bu dükkâncıklardan açılmıştır. Felek bu durum üzerine

"Cumhuriyet meydanına çelenk koymaya gelen ecnebilerin başlarını çevirince görecekları vitrinlerde şimdi piyazlar, ciğer kebablar, doğranmış soğanlar teşhir edilmektedir. Maksat sadece meydan açmak değil, bütün çirkinliklerini de yok etmektir. Özellikle Taksim Meydanı hemen temizlenmelidir"⁷⁶

diyerek hassas olduğu bu konuya dikkat çekmiş ve yetkilileri uyarmak istemiştir.

Taksim Meydanı'nın dışında yine ciddi tartışmalar yaratan ve Prost'u bir hayli uğraştıran bölgelerden birisi de Sultanahmet Meydanı olmuştur. Prost, özellikle Sultanahmet Meydanı'nı açabilmek için çok uğraşmış ve burasının bir Cumhuriyet Meydanı olması ve tüm törenlerin burada yapılması için oradaki bütün dükkânların yıkılmasını ısrarla istemiştir. Hapishanenin yıkılıp yıkılmayacağı ise daha kesinleşmemiştir. Bu, onun için zor bir durumdur çünkü yıkılmadığı takdirde planını değiştirmek zorunda kalacaktır. Şayet böyle olursa İbrahim Paşa Sarayı da yıkılacak mıdır? İşte herkesin cevabını merakla beklediği de asıl bu meseledir. Bu arada dönemin adliye vekâleti, Prost'un burayla ilgili planını hemen değiştirmesinden yana olduğunu beyan etmiştir.⁷⁷ Asım Us da 16 Ocak günü bu konuyu gazetedeki sayfasına taşımış ve yetkililere yeni adliyenin nereye yapılacağını sormuştur. Yazara göre, tarihçiler ile mimarlar arasındaki bu

⁷⁶ Tan, 15 Ocak 1938, s. 3.

⁷⁷ Vakıf, 15 Ocak 1939, s. 1.

sorun neredeyse bir hükümet meselesi haline gelmiştir. Umumî hapishane yıkılacak mı yıkılmayacak mı? Tabii ki bu basit bir karar değildir. İbrahim Paşa Sarayı'nın bir parçası addedilen hapishanenin yıkılması meselesi, Prost'un planını fazlasıyla etkilemiştir. Prost tüm dükkânları yıktırarak burada büyük bir amfiteatr yapmayı, bununla da tiyatronun üstünden Sultan Ahmet Camii üzerinden Marmara Denizi'ni seyreden geniş bir teras oluşturmayı, terasın arkasına da bir adliye sarayı, hükümet konağı ile belediye dairesi yapmayı düşünmüştür. Fakat o günlerde bu plan henüz tasdik edilmemiştir. Çünkü kabul edilmesi durumunda mahalledeki pek çok ev istimlak edilecektir. Bu da planın memlekete kaç mal olacağı ve tatbik kabiliyeti olup olmadığı gibi bazı soruları akla getirmektedir. Us'a göre, ciddi bir araştırma yapılmadan icraata geçmek doğru olmayacaktır. Adliye sarayı için de ayrıca malî ve idarî hiçbir hazırlık yoktur, üstelik eldeki 500 liralık tahsisatla bunun yapılması oldukça zordur. Yazar kendince bu konuda bir fikir üretmiş ve yazısını şu şekilde bitirmiştir: "Onun için adliye sarayını yapmak için daha ziyade işi uzatmıyarak eski Bâbıalî arsasını intihap etmek, fikrimizce en kestirme ve en makul bir karar olacaktır."⁷⁸ Basından takip ettiğimiz kadıyla Türk Tarih Kurumu ve müzeler idaresinin tüm uğraşlarına rağmen yıkım kararı çıkmış, sarayın yıkımına hemen başlanmış, fakat karara gösterilen tepkilerin sonu gelmemiştir. On yılda tam üç kez bakanlar kurulunun koruma kararı verdiği bu tarihî yapı için *Cumhuriyet* gazetesinde, "İstanbul'un imarcı pehlivanları" karşısında binanın yine de güvencede olmadığı belirtilmiştir. Adliye sarayı için ise 1949'da açılan yarışmayı Emin Onat ile Sedat Hakkı Eldem'in projesi kazanmış ve 1951 yılında da yapının temeli atılmıştır.⁷⁹

Prost planının tartışma yaratan noktalarından biri de ünlü şehircinin açmayı düşündüğü Yenikapı Limanı'dır. Basın bu detayı da kaçırmamış ve yeni limanın yerini tartışmaya açmıştır. Onu bu konuda ilk eleştirenlerden birisi de eski İstanbul valilerinden Cemil Topuzlu olmuştur. Topuzlu imar işlerini sert bir şekilde tenkit etmiş, hatta 40 sayfalık "Yarıncı İstanbul" adıyla bir de kitap yazmıştır. Kitapta şehrin nasıl imar edileceğini anlatmıştır. Topuzlu, Prost'un özellikle liman projesini benimsememiş, bunun ileride hiçbir işe yaramayacağını yazarak, liman için harcanacak

⁷⁸ *Vakit*, 16 Ocak 1939, s. 1.

⁷⁹ Altınyıldız, a.g.t., s. 78.

milyonların tamamen boşa gideceğini ileri sürmüştür. İlginçtir ki, iki kere şehrimini olan zat, kendi döneminde İstanbul için bir şehir planı gerçekleştirememiştir. *Son Posta* gazetesinden Selami İzzet Sedes de köşesinde Topuzlu'yu tenkit ederek, eski başkandan bunu daha önce neden düşünmediğini sormuş ve bu kitaba hiç kıymet vermeyeceğini söylemiştir.⁸⁰

Şehir planının en mühim detaylarından birisi de Prost'un yollar konusunda yaptığı radikal değişim olmuştur. Çünkü o, Paris'i model gösterecek artık Avrupa'nın otobüse geçtiğini, Türkiye'de de tramvayların ikinci derece yollara kaydırılarak otobüs taşımacılığının ön plana çıkarılması gerektiğini ileri sürmüştür.⁸¹ Nitekim Burhan Cahid de 12 Ağustos tarihli bir yazısında "Kesip Atmak" başlığı altında otobüs, tramvay işini irdelemeye çalışmıştır. Cahid, "kesip atmalıyız" diye başladığı yazısında bu mesele yüzünden kurulan komisyonun lüzumsuzluğunu, tramvayın artık tarihî bir nakil vasıtası olduğunu söyleyerek Avrupa'da otobüsün varlığını ve işlevini överek anlatmıştır. Bu yazının en ilginç ve düşündürücü tarafı ise yazarın "memleket imar planlarını tahakkuk ettirinceye kadar, en aşağı 25 yıl Müzeler İdaresi ile Evkaf İdaresini tatil etmeliyiz!"⁸² şeklindeki yorumu olmuştur. Sadece bu cümle bile o günlerde muhalefete ve farklı seslere duyulan tahammülsüzlüğün açık bir işaretidir. Ne gariptir ki, raylı sisteme geçmek için bu kadar yoğun mesai ve milyar dolarlar harcadığımız günümüzden o günkü yorumlara bakıldığında, bunları çağın gereklerine uymak adına verilmiş çabalar olarak mı, yoksa ileriye dönük yapılamamış planlar olarak mı algılamak lâzımdır, iyice düşünmek gerekir.

Plan üzerine tartışmaların yaşandığı bu günlerde, işin maddî boyutu ve belediye bütçesinin durumu da zaman zaman gündeme getirilerek bazı tespitlerde bulunulmuştur. Mesela *Tan* gazetesinde Burhan Felek bir yandan şehrin diğer önemli ihtiyaçlarına, bir yandan da işin maddî boyutuna dikkat çekmeye çalıştığı "İstanbul İçin" başlıklı yazısında aynen şunları söylemiştir:

⁸⁰ *Son Posta*, 29 Nisan 1937, s. 1 ve 10.

⁸¹ Celâl Esat Arseven yazmış olduğu şehirçilik kitabında bu konuya da değinmiştir. Uzun uzun otobüs ve tramvayların faydalarından bahsetse de, neticede yapılacak tercihin çok önemli ve zor olduğunu ve iyi düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır (Celâl Esad Arseven, *Şehirçilik (Urbanizm)*, Ankara 1937, s. 187-190).

⁸² *Son Posta*, 12 Ağustos 1938, s. 3.

"İstanbul ihtiyaçları olan bir şehirdir. İstanbul'u güzelleştirmek, Avrupa şehri haline getirmek, uzak bir hayaldir. İstanbul'un suyu yok, Terkos suyu kıt, pahalıdır, lağımları yok, yürüyecek kaldırımları yok, İstanbul pistir, çöplerin durumu belli değildir, şehri temizlemek lazımdır. Nakil vasıtaları yetersiz, pahalı ve dağınıktır. Stat yoktur. Hastane kıttr vs. Nüfusu 800 bine yaklaşan bir şehir ve 6 milyonluk bir bütçe?.. Onun için İstanbul'un üç senelik beş senelik imar planı falan gibi isimler altındaki teşebbüslere ve bunların tahakkuku için konulan para kadar ehemmiyet atfetmek icap eder. ...Ama en mühimi bunları yapacak cesareti bir şehir otoritesi lazımdır."⁸³

Aslında Prost'tan önce fikirleri alınan Alman şehircilik uzmanı Wagner, çeşitli dönemlerde bu konuyu gündeme getirmiş ve işin ciddiyetini anlatmaya çalışmıştır. Wagner, şehirleri sadece mimarların değil, sermayenin de yaptığından yola çıkarak, bu işin ucuz ve kolay bir iş olmadığını ve İstanbul planı için de iyi bir bütçenin hazırlanması gerektiğini söylemiştir. Prost planının tatbiki aşamasında Wagner'in bu düşüncelerinin ve yaptığı uyarıların doğruluğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Nitekim kendisini imar işlerine fazlasıyla kaptırdığı ve dolayısıyla diğer aslı işleri beklenildiği gibi yerine getiremediği söylenen İstanbul belediyesini eleştiren Felek de bu yazısında, Wagner'in ikazlarının doğruluğuna dikkat çekerek, eleştiriyi karışık beklentilerini dile getirmekten kaçınmamıştır.

Burhan Felek gibi Asım Us da Prost'un planının tatbik kabiliyeti olup olmadığını sorgulamaya çalışan gazetecilerden birisi olmuştur. Us'a göre, eski başkan Muhittin Üstündağ, belediye meclisine Prost planını önce Ankara'ya götürdüğünü ve oradan onay aldığını söylemiş, böylelikle de plan mecliste tartışmasız tasdik olunmuştur. Hâlbuki sonradan öğrenildiği kadarıyla plan Ankara'ya çok sonra gönderilmiştir. Bu durum üzerine Us, Prost'un planı hemen tasdik mi edilmeli yoksa tadilat mı yapılmalı? gibi soruları sorarken, yapılması gereken önemli hususları da sıralamaktan geri kalmamıştır. Yazara göre, bu iş imar meselesinden ziyade bir iktisat işidir. Örneğin İstanbul Limanı'nın Yenikapı'ya gitmesi bu ülkeye kaç mal olur? Vaktiyle savaşın ilk yıllarında yabancı bir uzmana inceleme yaptırılmış ve limanı buraya taşıma işi konuşulmuştur. O günkü para ile de 50 milyon lira sarf edilmesi gerektiği hesaplanmıştır. İstanbul belediyesi aciz bütçesi ile bunu ne kadar başarabilir? Bu ideal bir fikir olsa bile,

⁸³ Tan, 17 Temmuz 1937, s. 3.

“tatbik kabiliyetinden mahrum bir hayal demek olmaz mı?” dır. Hatta Sultanahmet Meydanı’na amfiteatr yapmak, Marmara’yı görecek teras inşa etmek gibi projelerin, tarihî bakımdan mahzurları olsa bile, belediye bütçesi ile yapılması güç olmaz mı? O yüzden yazar, tıpkı bir zamanlar Wagner’in altını çizdiği işin iktisat boyutunu gündeme getirmiş ve planların tatbik kabiliyetini sorgulamıştır. Haklı olarak Asım Us, Prost planının tasdik edilmezden evvel, maddî imkân ve tatbik kabiliyeti açısından değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir.⁸⁴ Görüldüğü üzere çok az kişi işin malî boyutu ile ilgilenmiştir. Geniş yetkilere sahip olan ünlü plancının belediye bütçesiyle doğru orantılı şeyler yapıp yapmadığı ile kendisine sunulan imkânların sınırı konusunda yorum yapmak oldukça güçtür.

Konunun peşini bırakmayan Asım Us, 14 Şubat günü yine bu mesele-ye değinmiş ve “İstanbul’a Nasıl İmar Programı Lazım” başlıklı bir yazıyla da önerilerini sıralamaya çalışmıştır. Ona göre, bir kere şehrin tamamını imar etmek imkânsız bir iştir. Devlet eliyle dahi bunu bir çırpıda yapmak hayli zordur. Devlet desteği olsa da, belediye başkanları işleri sıraya sokmak mecburiyetindedirler. Operatör Emin Bey ile Muhiittin Üstündağ kanalizasyon işi için 7,5-8 milyon lira sarf etmişlerdir. Fakat bunlar boşa gitmiştir. Yazara göre, şehir belediyesinin iktisadî gücü nispetinde bir imar programı yapmak şarttır.⁸⁵

Yapılan planın maliyeti konusu ve Prost dışında hedef tahtası olanlardan birisi de belediye ve çalışmalarıdır. Doğal olarak dönemin belediye başkanı Kırdar çok eleştiri almıştır. Basın, belediyeden beklentilerini hemen her gün kaleme almış ve onları daha fazla çalışmaya çağırmıştır. *Tan* gazetesi de yazarları vasıtasıyla İstanbul’un imarı meselesine geniş yer ayırmıştır. Özellikle Ahmet Emin Yalman yazdığı yazılar ile çalışmalarını incelemeye ve sorgulamaya çalışmıştır. Örneğin “Beş Senelik Plan” başlıklı yazısında, son zamanlarda beş senelik planların artık moda olduğunu, İstanbul belediyesinin de beş senelik program yaparak 1 milyon lira borçlanmayı göze aldığını, bu sayede yolları ve kanalizasyonları yapacağını, Gazi Köprüsünü bitireceğini, şehre 2.000 lamba ilâve edeceğini vs. taahhüt ettiğini yazar. Fakat her şeye rağmen bunun büyük bir değişiklik yaratmayacağını düşünen Yalman “*Bu gidişle İstanbul’un imarına devam*

⁸⁴ *Vakit*, 17 Ocak 1939, s. 1 ve 8.

⁸⁵ *Vakit*, 14 Şubat 1939, s. 1 ve 8.

olunursa, 50 sene sonra da İstanbul özğendiğimiz şehir olmayacaktır... Bu manda yürüyüşü bile değil, bir kaplumbağa yürüyüşüdür ve bu yürüyüşle yol almaya imkân yoktur..."⁸⁶ diyerek görüşlerini ve endişelerini dile getirmiştir.

Basında, Prost planının uygulanabilir olup olmadığı ibasından itibaren tartışılmıştır. Hatta Prost'un bu iş için uygun kişi olup olmadığı dahi zaman zaman sorgulanmıştır. Örneğin, Ahmet Emin Yalman 1937 yılının 25 Haziranında "Şehir Planı Hakkında Bir Düşünce" başlıklı yazısında planı irdelemeye şöyle devam etmiştir:

"Prost bir seneden beri planını yapmakla meşguldür. Şehirde hemen bütün imar faaliyeti bu plana bağlı haldedir. Bu plan bitene kadar belediye hiçbir esaslı işe girişeceğe benzememektedir. En acil işler bile planı beklemektedir. Şayet olursa belediyenin en hayırlı işi bu plan olacaktır. Paralar harcanmakta, fakat şehir güzelleşeceği yerde daha da çirkinleşmektedir. Bu kadar ümit bağlanan ve masraf yapılan plan gerçekten ihtiyaca cevap verebilecek midir? 'İstanbul'un imarında bize rehber olabilecek midir?' Açıkçası bu merak konusudur. Bu esnada başka uzmanlarla da görüşen Yalman şu sonuca varmıştır: Yeni bir şehir yaratmakla, eski bir şehrin planını yapmak ayrı şeylerdir. Birinci durumda uzmanın elini kolunu bağlayan çok zor bir durum yoktur. Şehre istediği şekli verebilir. Yalnız İstanbul gibi bir şehirde bu iş sadece bir şehir plancısının yapabileceği bir şey değildir. Mesele New York şehrinde iki sene belediye şehirle ilgili malzeme toplamış, sonra uzmanları çağırmış, en sonunda da malzemeyi ellerine vererek bir müsa-baka açmıştır. Uzmanlar da malzemeye göre projelerini yapmışlardır. Oysa ki bizde böyle olmamıştır."

Yalman, buradan yola çıkarak yetkililere Prost'un hangi esere dayanarak bu planı yapmaya çalıştığını, böyle bir hazırlığa dayanmayan planın ilmi bir mahiyetinin olup olmadığını sormuştur.⁸⁷ Görüldüğü üzere, konuyla ilgili başından itibaren ciddi endişeler yaşanmıştır. Ancak Henri Prost'un çok fazla halkla iç içe olmaması ve basından uzak duruşu⁸⁸ onun bu tür soruları cevaplayarak halkı ve basını rahatlatmasına engel teşkil etmiştir.

⁸⁶ Tan, 31 Mart 1937, s. 5.

⁸⁷ Tan, 25 Haziran 1937, s. 5.

⁸⁸ Hiçbir gazeteci ile konuşmayan hatta resmini bile çekirtmek istemeyen Prost ile zorla da olsa kısa bir görüşme yapmayı başaran Aslan Tufan, *Yeni Mecmua* dergisinin 12. sayısında (21 Temmuz 1939) bu görüşmeyi anlatmıştır. Prost'un otomo-

Zekeriya Sertel de *Tan* gazetesinde “Mütehassis Şehircilere İhtiyacımız Var” başlığı altında Prost’un çalışma tarzını eleştirmeyi seçmiştir. Şehir için bir imar planının şart olduğunu, zaten dâhiliye vekâletinin artık hiçbir yerde plansız şehir inşasına izin vermediğini, bunun aslında bir kazanç olduğunu ama yeterli bir çaba olmadığını söylemiştir. “*Prost bugün bize bir plan veriyor. Fakat o planın tatbikatı ile alakadar değildir. Bu tatbikatı modern şehircilik mefhumu dahilinde tatbik ancak şehircinin bileceği iştir. İşte biz bugün için bu şehirciyi arıyoruz*”⁸⁹ diyen Zekeriya Sertel, bu noktada kendi şehircilerimizin yetiştirilmesi gibi önemli bir noktaya da temas etmiştir

Tan gazetesinde Görüşler köşesinde “Yeni İstanbul” başlıklı bir yazı ile yeni İstanbul’u hayal etmeye çalışan Sabiha Zekeriya (Sertel) ise, nâzım plan yayınlanınca hayal ettiği İstanbul karşısında çok heyecanlandığını anlatmıştır. Fakat şunun da bilincindedir ki, plandan daha mühim işler sırada beklemektedir. Nitekim asıl mühim olan şehrin temizliği, halka temizlik, sıhhat telâkkisi yapmak ve halkın içtimâi seviyesini yükseltmektir. Şehirleri değiştirirken bunları da yapma zorunluluğu olmalıdır. Çünkü bu da bir nevi kültür propagandası işidir.⁹⁰ Sabiha Zekeriya birkaç gün sonra “İstanbul’u ve Memleketi İmar Edebilmek İçin” başlıklı yeni yazısında, planı yine olumlu ve olumsuz yönleri ile ele almaya çalışmıştır. Ona göre plan iyidir ama inşaat işleri çok plansız ve zevksizdir. Durmadan plansız binaların yapıldığından şikâyetçi olan yazar, plansız inşaat işleri konusundaki endişe ve eleştirilerini de burada sıralamıştır.⁹¹

İstanbul’un imarı konusundaki sıkıntılarını en başından beri dile getiren Asım Us, 18 Mart tarihli yazısında ise “İstanbul’u Nasıl İmar Edeceğiz?” başlığı ile bunu sorgulamıştır. Yazar beklentisinin, planın ya tamamına Ankara’dan onay çıkması doğrultusunda olduğunu ya da hiç olmazsa planın parça parça onaylanmasının gerektiğini söylemiştir. Çünkü Galata

biline binerek çalışma ofisinden Taksim’e kadar giden Tufan, onun şehrin imarı konusunda yaptığı sınırlı izahat ile yetinmek zorunda kalmıştır. Bk. “İstanbul’un Mukadderâtını Ellerinde Tutanlar”, *İstanbul Araştırmaları*, C. VI (Temmuz 1998), s. 263–269.

⁸⁹ *Tan*, 15 Ocak 1938, s. 5.

⁹⁰ *Tan*, 17 Nisan 1938, s. 5.

⁹¹ *Tan*, 28 Haziran 1938, s. 5.

Köprüsü'nün yan tarafları ile Yeni Camii Meydanı, Sultanahmet Meydanı, Karaköy-Taksim arası gibi yerlerin imarının acelesi vardır.⁹² Aslında asıl olması gereken, planın tamamına Ankara'dan hemen destek gelebilmesidir. Aksi takdirde yapılanlar hükümsüz kalacak, Prost da tüm desteği kaybedecektir.

1938 yılı başlarında Türk mimarlar cephesinde bir hareketlilik oluşmuş ve mimarlar belediyeye müracaat ederek Türk mimarlarından da bu çalışmalarda istifade edilmesini istemişlerdir. Prost'un "*ben avanproje hazırlayacağım, detaylarıyla Türk mimarlar uğraşmalıdır*" dediğini söyleyen mimarlara göre İstanbul'u en iyi Türk mimarlar bilebilirdi, fakat ne yazık ki bunlar sadece söylemde kaldı. İşte bu durum üzerine harekete geçen Türk mimarlar da durumu ve gelişmeleri yakın takibe almaya karar vererek ilgili mercilere müracaat etmeye başlamışlardır.⁹³ O günlerde bu işin Türk mimarlar tarafından yapılıp yapılamayacağı basında da sürekli tartışılmış ve görüşler beyan edilmiştir. Bunlardan birisi de *Tan* gazetesinde 8 Temmuz 1938 günü Mimar Şevki Balmumcu tarafından yazılan "İnkılâp Mimarisini Kim Yaratacak" isimli yazı olmuştur. Türk mimarlarının öneminden ve plana katkıları meselesinden bahisle Mimar Şevki Bey, inkılâp mimarisini kesinlikle Türk mimarların yaratması gereğinden bahsetmiştir. Bizde mimarların % 70'i memur, %25'i seyyar müteahhit, %5'i bürolu müteahhittir diyen ve iki sene öncesine kadar devam eden mimarî müsabakaların kesilmesini eleştiren yazar, "*İsdiraplarımız var, bu isdirapların membaı maddî olmaktan ziyade sanatımızı yapamadığımızdan dolayı manevidir*"⁹⁴ demiştir. Kısacası Mimar Şevki Bey planlama işlerinde Türk mimarların arka planda tutulmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmekte ve şehrin planlanma projesinde kendilerinden de istifade edilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Zekeriya Sertel ise "Türk Mimarna Güvenebiliriz" başlıklı yazısıyla hemen hemen Mimar Şevki Beyin düşüncelerini destekler mahiyette ifadeler kullanmıştır. Sertel, önce Türk mimarların eserlerini saymış, onların da artık olgunlaştığını ve iş verilirse tecrübelerinin daha da artacağını söylemiştir. Ankara'da sıhhiye vekâleti ile yeni tıbbiye binasının yine Avrupalı-

⁹² *Vakit*, 18 Mart 1939, s. 1 ve 8.

⁹³ *Son Posta*, 26 Şubat 1938, s. 4.

⁹⁴ *Tan*, 8 Temmuz 1938, s. 5.

lara yaptırılmak istendiğini duyan Sertel, alınan bu kararı da eleştirerek Türk mimarlara gereken güvenin oluşmasını ve bir an önce gereğinin yapılmasını istemiştir.⁹⁵ Basında yer alan bu düşünce ve temenniler ile verilen mücadele, Türk mimar ve şehircilik uzmanlarının ülkenin planlanması ve yapılandırılması mücadelesinde sonraki dönemlerde daha aktif roller oynamalarında umarız etkili olmuştur.

İstanbul'un imarı meselesinin sadece dönemin günlük gazetelerinde değil bazı dergilerde de ele alındığı görülmüştür. Bunlardan birisi 1936–1938 tarihleri arasında şirket-i hayriye tarafından yayınlanmış olan *Boğaziçi*⁹⁶ dergisidir. *Boğaziçi* dergisinde Boğaz'ın tarihi, güzellikleri, Boğaz'da yaşamının ayrıcalığı gibi konular işlenmiştir. Dergide Peyami Safa, Hüseyin Cahit gibi isimler genelde Boğaziçi'nin garipliğinden, tenhaliğinden yakınmışlar ve buranın yeniden meskûn mahal haline getirilmesini istemişlerdir. Boğaziçi'ni sevmenin ve saymanın en büyük ve ana vazifelerimizden birisi olduğu temasının sürekli işlendiği dergide, bu bağlamda İstanbul'da yeni başlayan imar faaliyetleri konusunda da ara sıra yorumlar yapılmıştır. İmar faaliyeti ile ilgili yazıların 1938 yılı sayılarında yer aldığı görülmüştür. Nitekim konuyla ilgili ilk yazılardan birisi derginin 16. sayısında Abidin Daver imzasıyla çıkmıştır. Son Kanun 1938 tarihli nüshadaki “Boğazı İmar İçin” başlıklı yazıda, İstanbul'un imar edilecek en mühim yerlerinden birisinin muhakkak Boğaziçi olduğu vurgulanmıştır. Daver'e göre Boğaziçi'ni imar etmek için öyle büyük paralara da lüzum yoktur. “...Boğaziçi'nin imarı, herhalde İstanbul'un imarından çok daha kolaydır, çok daha ucuza mal olacaktır. Çünkü dediğimiz gibi istimlak yapmak için büyük paralara ihtiyaç yoktur.”⁹⁷ Burasının imarı için öncelikle bir Boğaziçi İmar Bankası'nın kurulması gerektiğini söyleyen Daver bu konuda da ısrarlı bir tutum sergilemiştir.

Boğaziçi dergisinin aynı sayısında Burhan Cahid de “Yarıncı Boğaziçi” başlıklı yazısında “*uzağı ve ihtiyacı gören bir uzman*” olan Prost'un Boğaziçi'nin imdadına tam zamanında yetiştiğini yazarak şöyle devam etmiştir: *...Boğaziçi çok bekledi, çok çile çekti, fakat nihayet erbabının çizdiği*

⁹⁵ Tan, 20 Temmuz 1938, s. 5.

⁹⁶ *Boğaziçi* dergisinin sahibi Asaf Akant, yazı işleri müdürü ise Yusuf Mardin'dir. Dergi, İlkTeşrin 1936-Mart 1938 tarihleri arasında toplam 18 sayı yayımlanmıştır.

⁹⁷ *Boğaziçi*, C. III/16 (Son Kanun 1938), s. 5–6.

plânla ve belediyesinin ihtisasa kıymet veren kararlarıyla lâayık olduğu itinaayı buluyor.⁹⁸ Burhan Cahid Son Posta gazetesindeki tavrını Boğaziçi dergisinde de sürdürmüş ve Prost'a şükranlarını sunmaya devam etmiştir.

Nihayet Boğaziçi dergisinin son sayısı olan Mart 1938 tarihli nüshada Hüseyin Cahid Yalçın imzalı "Boğaziçi'nin İmar ve Tezyini Etrafında Fikirler" başlıklı yazı da son derece önemlidir. Hüseyin Cahid bu yazısında diğer sayılardaki tavrını sergilememiş ve İstanbul'u imar ederken berbat edilmesinden duyduğu endişeleri dile getirmiştir. İmar meselesinde herkesin uzman kesildiğinden bahisle, bu erbab bolluğunda İstanbul'un asırlardır plansız kalmasının gerçekten bir talihsizlik olduğunu belirtmiştir. İstanbul'u modern bir şehir haline sokmak için ileri sürülen projeler hakkında ise şunları yazmıştır: "Bu güzel projeleri ağız açık dinlerken kendimizi yeni keşfedilmiş bir diyarda, bomboş bir sahra ortasında yepyeni bir şehir kuruyormuş gibi bir mevkide zannedebiliriz. Halbuki biz mazisisiz, tarihsiz, şahesersiz ve âbidesiz bir Amerika şehri gibi az çok bir satranç tahtası mı çizeceğiz?" İstanbul'un tezyin ve imarının sadece her İstanbullunun değil, her Türk'ün vazifesi olduğunu söyleyen Hüseyin Cahid, İstanbul'u güzelleştirirken Boğaziçi'nin unutulmadığını, fakat burada asıl tehlikenin yapılması düşünülen asmaköprü olduğunu ifade etmiştir. Boğaza köprü yapmanın İstanbul'a küfretmek anlamına geleceğini yazan Cahid, bunun yerine "denizin altından pırl pırl çiniler içinde tertemiz bir tünel açmayı" neden aklımıza getirmediğimizi sormuştur. Basındaki genel söylemin ve eğilimin dışında bir yaklaşım sergileyen Hüseyin Cahid, yazısını şöyle bir bitirmiştir: "Burası barbar bir modernliğin pürüzsüz soğuk bulvarlarından uzak, kendi mazisinin, hayatının dekorları ve an'aneleri içinde bir şiir ve hayal ülkesi olarak yaşamalı."⁹⁹ O günlerde gerek Boğaziçi dergisinde gerekse gazetelerde çıkan yazılar şüphesiz Boğaz'ın imar planına alınmasında etkili olmuştur. Fakat bu durumun Boğaz'ın korunması meselesini ve bizleri hâlâ meşgul etmek gibi bir problemi de beraberinde getirmiş olduğu bir gerçektir.

⁹⁸ Boğaziçi, C. III/16 (Son Kanun 1938), s. 11-12.

⁹⁹ Boğaziçi, C. III/18 (Mart 1938), s. 5-7.

Sonuç

Görüldüğü üzere, cumhuriyet dönemi şehircilik çalışmaları önceki döneme oranla daha planlı bir şekilde ve ülke çapında yaygınlaştırılmaya çalışılarak yapılmıştır. Geçen süre zarfında ülkede bir yandan savaşta yıkılan şehirlerin yeniden yapılmasına çalışılırken diğer yandan da planlanmasına gidilmiştir. Üstelik bunlar sınırlı imkânlar ve bütçelerle yapılmaya çalışılmıştır. Fakat çalışmalar her yerde istenildiği düzeyde sonuç vermemiştir. Bunun nedeni kimi zaman politik, kimi zaman da ekonomik sebepler olmuştur. Tabii buna hızlı şehirleşme ve nüfus artışı gibi faktörleri de eklemek mümkündür. Örneğin Ankara'da Jansen, şehrin nüfusunu 300.000 olarak varsaymış, 1950'li yıllara gelindiğinde ise plan uygulanamaz bir hale gelmiştir.

1939 yılında yürürlüğe giren Prost planının en büyük ve dikkat çeken özelliği, İstanbul'da gerçek anlamda uygulanan ilk ve en uzun süre yürürlükte kalmış düzenleme olarak tarihe geçmeyi başarmış olmasıdır. Ancak, çıkan İkinci Dünya Savaşı yüzünden plan İstanbul'un tamamından ziyade belli bölgelerini –Beyoğlu, Üsküdar, Kadıköy gibi– kapsamı yüzünden sınırlı kalmaya mahkûm olmuş, özellikle savaş döneminde şehrin nüfus artışının doğru hesaplanamaması nedeniyle de yetersiz kalmıştır.¹⁰⁰ Bu durum, hem Prost'un hem de hazırladığı planın sürekli ve şiddetli bir şekilde eleştirilmesine zemin hazırlamıştır.

Tartışmalı planda, Sultanahmet'teki turistik ve arkeolojik alanların korunup geliştirilmesi, tarihî yarımada'nın silüetini koruma amacıyla denizden 40 metre yükseklikten geçen bir çizginin üstünde kalan yapılara 3 kattan fazla izin verilmemesi, Beyoğlu kesiminde düzenli şehir parçaları oluşturulması gibi uygulama şansı bulunan noktalar olmuştur. Bazıları ise günün koşullarına göre değiştirilip, 1980'li yılların ikinci yarısından itiba-

¹⁰⁰ Belediye, planı 1943'de tekrar gözden geçirerek on yıllık bir imar programı ilân etmişse de, yeni gelen yönetim 1950 yılının son günlerinde (26 Aralık 1950) Prost'un işine son vermiştir. Bundan sonra belediye meclisi tarafından 1951'de bir revizyon komisyonu kurularak yapılan çalışmalar eleştirilmiş ve yeni bir plan hazırlanarak 23.2.1953'de onaylanmıştır. 1953–56 yılları arasında kurulan danışmanlar kurulunun çalışmaları sayesinde ise 1954'te Beyoğlu nâzım planı ile 1955'te İstanbul sanayi nâzım planı hazırlanmıştır. İstanbul belediyesi, 1956 yılında Alman Prof. Hans Högg ile anlaşarak bundan sonra 1960'a kadar sürecek olan yeni bir imar faaliyetinin içine girmiştir, (*50 Yılda İmar ve Yerleşme*, s. 58).

ren uygulamaya konulabilmiştir. Prost'un başından beri en çok eleştirildiği hususları da; tarihî eserleri yıkmak, merkezi yapılaşmaya açmak, gecekonduya teşvik, raylı sisteme ket vurmak ve şehir içine sanayi kurmak şeklinde sıralamak mümkündür. Bu yüzden de, İstanbul'u otomobil yollarıyla donatmak ve buna mukabil tramvayı arka plana itmek, Osmanlı eserlerini yıkarken Bizans eserlerini ortaya çıkarmaya çalışmak, Kazlıçeşme'yi dericilere, Haliç'i sanayi tesislerine açmak ki bu durum, bilinçsizce yapılan yıkımlar neticesinde bölgedeki tarihî eserlerin yok edilmesi ve kondulaşma ile neticelenmiştir. Yine çok sayıda ev, cami, mescit için alınan yıkım kararları Prost'un yoğun ve şiddetli bir şekilde eleştirilmesinde etkili olan hususlar olarak tarihe geçmiştir. Üstelik, döneminde çok sayıda binanın yıkımına sebep olduğu için ona "İthal Neron" gibi yakıştırmalar da yapılmıştır. Şüphesiz bu ismin takılmasında, 1948 yılında valilik ve belediye başkanlığından ayrılan Kırdar ile 1950'de işine son verilen Prost dönemindeki imar operasyonu sırasında İstanbul'da 1.148 binanın yıkılmış olmasının payı büyüktür.¹⁰¹

Prost planına yönelik yapılan eleştirilere bakıldığında, planın sadece güzellik kaygısı ile şekillendirilmeye çalışıldığı iddiası da en çok dikkat çeken ayrıntı olmuştur. Konunun uzmanlarının belirttiğine göre plan, "çevre yerleşmeler ve bölgesel verilerden yoksun olarak hazırlanmış, ekonomik ve sosyal hiçbir araştırmaya dayanmayan bu fizikî planlama, daha çok güzelleştirmeye yönelik" kalmıştır. Nitekim planın Türk şehirlerinin dokularıyla uyum içinde bulunmadığı, salt estetik kaygılarla hazırlandığı ve şehrin ekonomisinin ve uygulama sorunlarının dikkate alınmadığı gibi noktalara değinen İlhan Tekeli'ye göre "Belediyelerin kaynaklarının sınırlı olması yüzünden, planların sadece yeni mahallelere ilişkin yeni kesimleri uygulanabilmiş, tarihî kesimleri uygulanamadığı için de, bu planlamanın tahrip edici yüzü ortaya çıkmamıştır."¹⁰²

Yine Prost'un çalışma tarzı ve yöntemi göz önüne alındığında, bu büyük ve sorumluluğu son derece fazla olan İstanbul imar planı içinde yal-

¹⁰¹ Cumhuriyet Devrinde İstanbul, (Vali ve Belediye Başkanı Dr. Lütfi Kırdar'ın Mektubu) s. 9; Tapan, a.g.m., s. 79-80. 1950 ve sonrası için bk. s. 80-88. Doğusan, a.g.t., s. 40-44.

¹⁰² İlhan Tekeli, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, s. 11.

nız hareket etmesi de eleştiri getirilen hususların başında gelmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla bir nâzım plan hazırlanırken, fizikî plancı, sosyolog, ekonomist, tarihçi, coğrafyacı, ulaşım uzmanı, jeolog vs. meslekî uzmanlara da ihtiyaç vardır ve bunlar mutlaka ortak çalışmalıdır.¹⁰³ Fakat o dönemde işler büyük oranda Prost'un eksenini etrafında şekillenmiş ve böyle bir ekip işine girilmemiştir. Dolayısıyla bu işi inatla tek başına ve kendi öncelikleri doğrultusunda yapması da tüm dikkatleri kendi üzerine çekmesine neden olmuştur.

Bir tarihçi gözüyle yaptığımız bu araştırma neticesinde görülen odur ki, Henri Prost kimilerine göre “*korumacı ve modernleşirmeci*” bir tavır sergileyerek eski bir şehrin güzelliğini ve tarihî dokusunu korumaya çalışmıştır.¹⁰⁴ Kimilerine göre ise, tam aksine İstanbul'u bitirmek için uğraşmış ve sonunda da “İthal Neron” unvanını almaktan kurtulamamıştır. Acaba Henri Prost gerçekten İstanbul için bir kurtarıcı mıydı? yoksa İstanbul'u yok eden, yıkan bir tarih bilmez miydi? Basından ve konuyla ilgili yapılan araştırmalardan anlaşılacağı üzere, aslında Prost İstanbul için ne o beklenen ve büyük ümitler bağlanan kurtarıcı olmayı başarabilmiştir, ne de tamamıyla bu şehri yok ederek yıkıp giden bir şehir plancı. Tabii ki her şeyden önce bir şehir plancı veya mimar olmadığımız için, Henri Prost'un şehirci kimliğini, mimarî kabiliyetini ya da yapmış olduğu nâzım planların uygulanabilirliğini ölçme lüksümüzün olmadığını düşünüyoruz. Ancak yaşananlara ve yapılan tartışmalara baktığımızda bazı hususların altınını çizilmesi gerektiğini de görüyoruz. Görülen odur ki, İstanbul gibi 2.700 yıllık bir tarihi planlamak ve imar etmek o kadar kolay ve ucuz olmamıştır ve bundan sonra da öyle olmayacaktır. Ancak, sonuç itibarıyla meselenin sadece İstanbul'u güzelleştirme çabasından öteye götürülemediği de aşikârdır. Şüphesiz İstanbul gibi dünya çapında bir metropolü güzelleştirmek fena bir şey değildir. Fakat şehrin çok ciddi sorunları çözüm beklerken ve bunların halledilmesi için çalışılırken, sadece işin makyaj faslının göz önüne getirilmesi de tepki çekmeye müsait bir ortam yaratmıştır. Herhalde en iyisi ve doğrusu, tüm acil sorunları çözmeye ve bunları topluma yansıtmaya çalışırken, işin estetik kısmını da ihmal etmemek olmalıydı.

¹⁰³ Kemal Ahmet Aru, “Türkiye’de İmar Planı Yarışmaları Tarihi”, *Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi*, II, 3.

¹⁰⁴ “Henri Prost”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VI, 286.

Türkiye Cumhuriyeti'ni kültürle temellendiren Kemal Atatürk, büyük bir öngörü ve cesaretle başta İstanbul olmak üzere tüm ülkenin modern bir görünümüne sahip olması için ölene kadar çalıştı. Bu uğurda dönemin en iyileri ile çalışılarak kısıtlı bütçelerle büyük fedakârlıklar yapıldı. Fakat gerek gelen uzmanların gerekse Türk halkının, aslında bunun bir kültür sorunu olduğu ve bir ulusun mimarî mirasının da olabileceği gerçeğini farkına varamamaları yüzünden bazı yanlışlar da yapıldı. Bunda kimi zaman ülkeye gelen yabancı uzmanlara duyulan fazla güven, kimi zaman da halkın duyarsızlığı ve tarih bilincinin noksanlığı etkili oldu. Dolayısıyla günümüzde İstanbul'a modern bir şehir görüntüsü verirken, onun binlerce yıllık tarihî birikiminin farkında olmak ve onu tahrif etmeden güzelleştirip sahip çıkmak zorunluluğunu unutmamak gerekir. Çünkü önemli olan onu dünü, bugünü ve yarını ile birlikte düşünebilmek ve yaşatabilmektir. Fakat ne yazık ki şehrin bazen Bizans bazen de Osmanlı kimliği yokmuş gibi yansıtılmaktadır. Hâlbuki İstanbul'un büyüklüğü aslında burada yatmaktadır. Doğan Kuban'ın da belirttiği gibi, İstanbul tarihî bir esastır ve onun tarihi asla yok edilemez. Aksi takdirde İstanbul, İstanbul olmaz.¹⁰⁵ Dolayısıyla bu şehri, tarihi ve tarihî anılarıyla yaşatma zorunluluğumuz vardır. Böyle olması durumunda hem Atatürk'e hem de İstanbul'a layık vatandaşlar olmayı başarmamız mümkün olacaktır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*

Sürelî Yayınlar

Gazeteler: *Cumhuriyet, Son Posta, Tan, Vakit*

Dergiler: *Arkitekt, Boğaziçi, Mimar*

Kitap ve Makaleler

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (ASD), C. I-III, TTK, Ankara 1997.

Akbulut, M. Rifat, "Henri Prost", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. VI, s. 285-287.*

¹⁰⁵ Doğan Kuban, *Türkiye'de Kentsel Koruma ve Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri*, İstanbul 2001, s. 24, 31-33.

* Belge numaraları metinde gösterilmiştir.

- Altaban, Özcan, "Cumhuriyetin Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Der. Yıldız Sey, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 41-64.
- Alsaç, Üstün, *Türk Kent Düzenlemesi ve Konut Mimarlığı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- Altınıyıldız, Nur, *Tarihsel Çevreyi Korumanın Türkiye'ye Özgü Koşulları (İstanbul 1923-1973)*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997.
- Arseven, Celâl Esad, *Şehircilik (Urbanizm)*, Devlet Basım Evi, Ankara 1937.
- Aru, Kemal Ahmet, "Türkiye'de İmar Planı Yarışmaları Tarihi", *Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi*, Der. Yiğit Gülöksüz, ODTÜ Yayınları, Ankara 1982, C. II, s. 1-7.
- Atay, Falih Rıfki, *Çankaya*, Bateş Yayınları, İstanbul 1984.
- Batur, Afife, "Cumhuriyet Döneminde Türk Mimarlığı", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (CDTA)*, C. V, s. 1380-1413.
- Bayındır, Seda, *Atatürk'ün Sosyo-Kültürel Politikaları (1931-1938)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004.
- Cumhuriyet Devrinde İstanbul*, MEB, İstanbul 1949.
- Doğusan, Gül Neşe, *İstanbul "İmar" 1956-1960*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.
- İmar Komisyon Heyeti, "İstanbul Şehir Planı", *Arkitekt*, S. 2 (1935), s. 61-68.
- Kocaturk, Utkan, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
- Kuban, Doğan, *Türkiye'de Kentsel Koruma ve Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.
- Kuruyazıcı, Hasan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Alman Mimarlar", *Arkitekt*, S. 4, (2002).
- "Millî Mimarî Meselesi", *Arkitekt*, S. 9-10 (1939), s. 220-223.
- Nasır, Ayşe, *Türk Mimarlığında Yabancı Mimarlar*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1991.
- S., Z., "Yabancı Mimarlara Verdiğimiz Servet", *Arkitekt*, S. 3 (1938), s. 89.
- Tapan, Mete, "İstanbul'un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Der. Yıldız Sey, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 75-88.
- Tek, Vedat, "İstanbul'un İmanı Meselesi", *Mimar*, S. 2, (1931), s. 35-37.
- Tekeli, İlhan, "Türkiye'de Kent Planlaması", *Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi (6-8 Kasım 1981)*, Der. Yiğit Gülöksüz, ODTÜ Yayınları, Ankara 1982, C.II, s. 75.
- _____, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Der. Yıldız Sey, İstanbul 1998, s. 1-24.

Tufan, Aslan, "İstanbul'un Mukadderâtını Ellerinde Tutanlar", *İstanbul Araştırmaları*, C. VI, Temmuz 1998, s. 263-269.

Wagner, Martin, "Şehir İnşaatında Sermayenin Rolü", *Arkitekt*, S. 5-6 (1936), s. 139-141.

....., "İnşa Etmeyen Bir Millet Yaşamıyor Demektir", *Arkitekt*, S. 10-11 (1937), s. 276-278.

50 Yılda İmar ve Yerleşme, İmar ve İskân Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973.

T. C.
BAŞVEKÂLET
KAMU İÇİŞLERİ DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayıs.
2
8449

Kararname

İstanbul Şehri İmar planını yoruma ilişkin deruhte etmiş olan Fransız tebaasından Prost'ın mezkûr planın tetbikâtı işlerinde de çalıştırması masine izin verilmesi; Deklariye Vekâllîğinin 22/3/938 tarih ve 13130 sayılı tezkereyle yapılan teklifi üzerine 2007 sayılı konunun 4'üncü maddesinin 5 fıkrasına tevfiken İcra Vekâlleri Heyetinin 7/4/938 tarihli toplantısında onanmıştır.

7/4/938

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

B1 V.

E. Bayraktar

Ad V

E. Bayraktar

M M V

E. Bayraktar

Da V

S. K.

Ha V. V.

E. Bayraktar

Ma V

E. Bayraktar

Mi V

E. Bayraktar, 4. Celal Bayraktar

Na V

İk. V. V.

E. Bayraktar

S İ M V

E. Bayraktar

G İ V

E. Bayraktar

ve

Z. V. V

18 10 10
10 10 10

